

EXAMENSARBETE

Våren 2006
Läroarbldningen

Livskunskap

En fallstudie i hur skolan kan stärka barns sociala kompetens

Författare
Nina Mattsson

Handledare
Esbjörn Hellström

Livskunskap

En fallstudie i hur skolan kan stärka barns sociala kompetens

Abstract

Syftet med denna studie är att undersöka hur personal, elever och några föräldrar på Stånga skola uppfattar att skolan kan stärka barns sociala kompetens med SET (social och empatisk träning) som metod. Studien bygger på skolan och hemmets gemensamma ansvar för barnens fostran, utveckling och utbildning.

I litteraturgenomgången definieras begrepp inom social kompetens, och metoder som främjar social kompetens presenteras.

Den empiriska undersökningen bygger på observationer, intervjuer samt enkätinsamlingar som utfördes i samband med ett besök på Stånga skola. Arbetet med SET undersöktes. Studien visar att arbetet med *Livskunskap* är viktigt, men huruvida det stärker barns sociala kompetens eller ej har inte kunnat påvisas mer än som en observerbar förändring gällande elevernas förhållningssätt, beteende och bemötande.

Ämnesord: Empatisk träning, hem och skola, kompissamtal, Livskunskap, SET, social kompetens

Innehållsförteckning

1. Inledning med bakgrund och syfte.....	6
1.1 Disposition	8
2. Litteraturgenomgång	9
2.1 Historik.....	9
2.2 Social kompetens	10
2.3 EQ (emotionell intelligens)	12
2.4 Att hantera sina känslor.....	13
2.5 Självkännedom	14
2.6 Empati	14
2.7 Kommunikation.....	15
2.8 Konfliktantering	17
2.9 Social kompetens i skolan	17
2.10 Vad säger Lpo 94?	19
2.11 Program som främjar social kompetens	21
2.11.5 Kompissamtal.....	21
2.11.6 SET-programmet.....	22
3. Problemprecisering	24
4. Teoretiska och metodologiska utgångspunkter	25
5. Empirisk del.....	27
5.1 Uppläggning och genomförande	27
5.1.1 Urval.....	27
5.1.2 Genomförande.....	27
5.1.3 Bearbetning av material	29
5.1.4 Etiska principer	29
5.1.5 Metodkritik.....	30
6. Redovisning av resultat	32
6.1 Livskunskap på skolschemat.....	32
6.2 SET som metod	35
6.3 Livskunskap – att lära för livet.....	37
6.4 Observation	40
7. Diskussion.....	42
7.1 Livskunskap på skolschemat.....	42
7.2 SET som metod	44
7.3 Livskunskap – att lära för livet.....	47
7.4 Förslag på fortsatt forskning	48
7.5 Avslutande reflektioner	48
8. Sammanfattning	52
Referenser	53
Elektroniska källor	54
Tidskrifter.....	54
Föreläsningar.....	54
Bilaga 1: Personalenkät	55
Bilaga 2: Elevenkät.....	57
Bilaga 3: Föräldraenkät	59
Bilaga 4: Fler metoder som främjar social kompetens.....	60

Förord

Jag vill rikta ett stort tack till personal och elever på Stånga skola, samt åt föräldrar till elever i årskurs 1-2, för att ni har gjort denna studie möjlig. Jag vill särskilt tacka er för att ni så varmt och hjärtligt har delat med er av era erfarenheter. Upplevelsen hos er under min besöksvecka kommer jag att bära med mig med glädje, och ta vara på i min kommande yrkesroll.

Tack också till min handledare Esbjörn Hellström för din vägledning under arbetets gång.

Nina Mattsson

Sölvesborg 060522

1. Inledning med bakgrund och syfte

Anledningen till att jag skriver denna uppsats grundar sig på min åsikt om att social kompetens är en av de viktigaste egenskaper som människan kan besitta. Med detta menar jag att det är nödvändigt att kunna samspela med andra människor och kunna fungera väl i sociala situationer. Detta innebär att människan har förmågan att kommunicera, med de normer som finns, det vill säga med ett givande och ett tagande, samt aktivt lyssnande. Förmågan att känna empati, att kunna leva sig in i och förstå vad en annan person känner, och förmågan att visa medkänsla, ingår också i social kompetens. Det är även av stor vikt att varje individ förstår och känner sig själv, och att hon har självförtroende och självkänsla.

En annan orsak till att jag skriver den här uppsatsen beror på min åsikt om att skolan skall rusta för livet. För mig innebär detta att skolan inte bara ska lära ut ämneskunskaper, utan även kunskaper som människan behöver för att klara sig bra i livet. Det handlar till exempel om att skapa goda vänskapsförhållanden och att skaffa sig, och behålla, ett arbete. Enligt min uppfattning är social kompetens nödvändigt för detta. Den stora frågan är dock om det är skolan eller hemmets roll att lära barnen dessa kunskaper. Om skolan skall rusta för livet, bör det då även vara skolans uppgift att lära ut social kompetens? Enligt skollagen skall ”Utbildningen i grundskolan [...] syfta till att ge eleverna de kunskaper och färdigheter och den skolning i övrigt som de behöver för att delta i samhällslivet.” I Lpo 94 står det att skolan skall förmedla människans lika värde, förståelse för andra människor samt förmåga till inlevelse. ”Skolan är en social och kulturell mötesplats som både har en möjlighet och ett ansvar för att stärka denna förmåga hos alla som arbetar där” (Utbildningsdepartementet, 1994:5f). I lärarens yrkesetik står det att läraren ansvarar ”... för generationers grundläggande utbildning och fostran” (Läraryrkesförbundet, 2004:135). Dessutom nämns det att läraren förbinder sig till att bland annat stödja elevernas personliga utveckling (a.a.). Enligt föräldrabalken (Lag 1983:47) har vårdnadshavaren om ett barn ansvar för barnets personliga förhållanden, omvårdnad, trygghet, utbildning och en god fostran.

1 § Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling. (Lag 1983:47).

[...]

Den som har vårdnaden om ett barn har ett ansvar för barnets personliga förhållanden och skall se till att barnets behov enligt 1 §

blir tillgodosedda. Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till dess ålder, utveckling och övriga omständigheter samt skall bevaka att barnet får tillfredsställande försörjning och utbildning. I syfte att hindra att barnet orsakar skada för någon annan skall vårdnadshavaren vidare svara för att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas (Föräldrabalken, 6 kap. 2§)

Jan-Olof Petersson (Sydöstran, 2006) skrev i en insändare att ”Skolan ska lära – inte lösa alla våra problem”. Han menar att skolan har fått fler uppgifter som flyttar fokus från kunskapsmålen, som också enligt honom leder till ett samhällsproblem eftersom det bidrar till att allt fler elever inte når målen. Han anser inte att det är skolans uppgift att lösa alla problem i samhället, och föräldrarnas ansvar för barnens fostran kan inte läggas över på skolan.

Nilsson (2001) skriver att det finns två typer av forskning inom detta område. Det studeras om vad social kompetens innebär för barns utveckling, och effekten av olika insatser i skolan eller olika program för att öka barns sociala kompetens. Forskarna har visat att social kompetens spelar en viktig roll för barns utveckling och lärande. ”Socialt kompetenta barn motstår nederlag och motgångar. Socialt kompetenta barn är goda ledare, har flera vänner och är mer socialt aktiva” (Nilsson, 2001:53). Förmågan till empati anses vara mest betydelsefullt, för att skapa vänskapliga kontakter (a.a.). Dalai Lama sa följande:

Lär dem att kommunicera, att lösa sina konflikter utan våld, att så snart oenighet uppstår uppmärksamma vad motparten tänker och tycker. Lär dem att inte uppfatta saker och ting ur bara en synvinkel och att inte bara tänka på sig själva, på sitt samhälle, på sitt land och på sina rasfränder, utan också på sina andra medmänniskor. Lär dem att alla varelser har samma rättigheter och samma behov. Gör dem medvetna om deras universella ansvar. Visa dem att ingenting är betydelselöst eller isolerat, utan att allt är sammankopplat. Gör dem medvetna om att allt påverkar allt annat här i världen. Nöj er inte med blotta ord, utan ge exempel och var själva förebilder (Dalai Lama, 2004:85) (Sträng, 2005:165).

Gustafsson och Göransson (2006) skrev ett examensarbete med syfte att undersöka begreppet social kompetens och hur social kompetens kan förebygga konflikter. Deras förslag på vidare forskning var att undersöka hur lärarna åstadkommer ett arbete där social kompetens förebygger konflikter samt utvecklar eleverna till goda samhällsmedborgare. De ställer sig frågan vilka

metoder lärarna använder för att arbeta med att utveckla elevernas sociala kompetens, och ger förslag på att en vidare forskning skulle kunna generera i olika arbetsmetoder vilka läraren kan arbeta utifrån. Detta forskningsförslag kommer jag till viss del att följa då jag i min uppsats kommer att presentera *Kompissamtal* och *SET* som är två olika program som används för att främja barns sociala och emotionella kompetens. Andra metoder introduceras också, fast som bilagor (se bilaga 4).

Syftet med denna studie är att undersöka hur personal, elever och några föräldrar på Stånga skola uppfattar att skolan kan stärka barns sociala kompetens med SET (social och empatisk träning) som metod.

1.1 Disposition

Jag kommer att inleda min studie med en litteraturgenomgång där jag till största del definierar begreppet ”social kompetens”, men jag tar också upp orsaker till social kompetens i skolan och presenterar två program som kan användas för ett sådant arbete. Därefter introduceras den problemprecisering som har gjorts, innan jag tar upp de teoretiska och metodologiska utgångspunkter som jag har använt mig av. Därefter följer den empiriska delen där det går att läsa om studiens upplägg och genomförande. Avsnittet utmynnar sedan i en resultatredovisning där undersökningens resultat redovisas under särskilda kategorier. Litteratur, resultat och egna åsikter knyts efter det ihop i diskussionen som följer. Slutligen finns en sammanfattning, referenslista samt bilagor.

2. Litteraturgenomgång

Litteraturgenomgången inleds med en historisk bakgrund där bland annat gamla läroplaner tas upp. Därefter definieras begreppet social kompetens, och begreppen inom social kompetens. Varför skolan ska arbeta med social kompetens problematiseras, och dagens läroplan (Lpo 94) redovisas också. Till sist presenteras de två programmen *Kompissamtal* och *SET* som har betydelse för undersökningen.

2.1 Historik

Redan på 500-talet före Kristus uttalade Confucius sig om följande:

Det gäller att ge alla elever en inre säkerhet och styrka. Ett självförtroende, som gör att de självständigt kan samverka med människor i sin omvärld. Då kan vi kanske uppleva att vi lär för livet! (Christer Ohlin, 060223)

Enligt Rosenberg (föreläsning, 060418) har skolans huvudsyften alltid varit, och är, att lära och att fostra. Richardson (2004) påpekar också att det i skolan inte enbart sker inläring av ämneskunskaper utan även av attityder, värderingar och förhållningssätt, och hänvisar vidare till den ”dolda läroplanen” (Richardson, 2004:15). I Statens Offentliga Utredningar (1948:27) står det att skolans främsta uppgift är att fostra demokratiska människor, och demokratins skola måste vara en miljö för barnets fria växt. Skolans mest angelägna uppgift ansågs vara att utveckla elevernas personlighet, samt att utveckla dem till fria och självständiga människor. Dessutom uppmanades skolan att inrikta arbetet så att det fostrade till samarbete som en naturlig livsform (Forssell, 2005). I Lgr 62 angavs hemmet som huvudansvariga för barnets fostran, men det ansågs vara lärarens uppgift att bidra till den vidare utvecklingen av barnen. Aktiviteterna i skolan skulle bidra till elevernas utveckling såväl fysiskt och intellektuellt som emotionellt och socialt (Kungl. Skolöverstyrelsen 1962). ”Det gemensamma [hem och skola] ansvaret och intresset för de ungas utveckling bör förena hem, skola och samhälle i ett fruktbarande samarbete” (Skolöverstyrelsen, 1969:11), står det i Lgr 80. Föräldrabalken däremot anger att det är vårdnadshavarens ansvar att barnets personliga förhållanden, omvårdnad, trygghet, utbildning och en god fostran tillgodoses (Föräldrabalken 6 kap. 2 §). I Lgr 80 stod det dessutom uttryckt att vid sidan om uppgiften att stimulera elevens tankeförmåga är uppgiften att utveckla dens känslö- och viljeliv viktigt för personlighetsutvecklingen. Under rubriken om elevernas sociala

utveckling finns ord som jämställdhet, könsrollsfrågan, förståelse för grupper med särskilda problem, tolerans, samverkan samt likaberättigande (Skolöverstyrelsen 1969). Under rubriken om fostran och utveckling i Lgr 80 (a.a.) står det tydligt att skolan skall fostra, vilket innebär att skolan aktivt ska arbeta för att påverka och stimulera barn och ungdomar med demokratiska värderingar, och låta detta komma till uttryck. Senare nämns det dock att hemmet har huvudansvaret för fostran och utbildning, och skolan skall fungera som ett komplement. Orden tolerans, samverkan och likaberättigande finns också med för vilka demokratiska egenskaper som skolan skall utveckla. Vidare står det:

Den [skolan] skall också grundlägga en vilja att söka fredliga lösningar av konflikt. Det betyder att skolan skall sträva efter att ge eleverna en förmåga att leva sig in i och förstå hur andra människor har det och en vilja att handla med också deras bästa för ögonen (Skolöverstyrelsen, 1980:17).

2.2 Social kompetens

Svenska Akademiens ordbok översätter begreppet "social" med en person som är samhällelig, det vill säga en person som gärna lever och ingår i ett samhälle. En person som dels gärna umgås med sina medmänniskor, är sällskaplig, umgängsam, och dels anpassar sig till samhällets krav som till exempel är samverkan, hänsyn och respekt för gällande former och regler, samt betar sig som en god medborgare. Begreppet "kompetens" översätts med ord som bland annat skicklighet, erforderliga kvalifikationer och duglighet (<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>). Enligt ett uppslagsverk beskrivs social kompetens med följande beskrivning:

Social kompetens handlar om en individs förmåga att samspela med andra personer. Att fungera väl i olika sociala situationer och olika sociala grupper handlar om att i balans kunna samverka med andra personer på ett sätt som dels innebär att man fortsätter upprätthålla en god kommunikation med andra, dels inte inskränker den egna särarten/värdegrunden. Social kompetens kan därför ses som en "förmåga att anpassa sig i sociala sammanhang, samtidigt som man behåller sin egen unika personlighet, och blir accepterad av, och accepterar andra" (http://sv.wikipedia.org/wiki/Social_kompetens).

Pape (2001) menar att kompetens handlar om att vara bra på något och dessutom ha förmågan att omsätta kunskapen till handling. Kompetens är en viktig del av människans identitet och

självkänsla, eftersom uppmärksamheten läggs på personens positiva egenskaper. Det är viktigt att ta hänsyn till vilka kompetenser vi kan förvänta oss av ett barn med tanke på mognad och utveckling. ”Kompetensen är inte medfödd och den kommer heller inte som en följd av mognad. Kompetens är resultatet av en personlig insats och av hur miljön anpassas för att var och en ska kunna utveckla sin potential” (Pape 2001:20) Vidare menar Pape (2001) att kompetens både måste underhållas och förbättras.

Dahlkwist (2002) menar att social kompetens ”... handlar om hur vi som enskilda individer tar ansvar för våra egna liv och för relationer med andra människor” (Dahlkwist 2002:85). Mannberg (2001) beskriver social kompetens som att vara medveten om sig själv, vem man är, samt att ha ”...förmågan att i relation till andra kunna handla på ett sådant sätt att vi uppnår vårt eget och andras mål.” (a.a. 2001:6). Vidare anser Mannberg (2001) att social kompetens innefattar två grundläggande saker, dessa är självkänedom och förmågan att känna empati. Jarlén (1997) beskriver den enskildes kompetens utifrån tre dimensioner: kunskaper, färdigheter och förmågan att vilja och våga, det vill säga motivation. Han pekar på social kompetens som en del av den personliga kompetensen. Han trycker också på att förmågan inte är medfödd, utan går att utveckla. Pape (2001) menar att social kompetens är en speciell del av en persons kompetens. Med detta menar, i likhet med Jarlén (1997), kunskaper, färdigheter, värderingar och motivation. Pape (2001) anser att social kompetens handlar om att kunna umgås med varandra. Petersson och Sjödin (2001) beskriver social kompetens både utifrån inre kompetens samt handlingskompetens, vilka båda fungerar i ett samspel med omgivningen. Den inre kompetensen innehåller bland annat förståelsen för egna känslor, drivkrafter och värderingar. Handlingskompetensen omfattar teoretiska användbara kunskaper, praktiska färdigheter och abstrakt förståelse. De menar vidare att social kompetens innebär att kunna skapa kontakt med andra individer på ett värdefullt sätt. De poängterar också att det finns en viktig skillnad mellan definitionen av social kompetens och kompetensen att vara social. Förutom att vara trevlig som person handlar social kompetens även om att utvecklas på ett fungerande och givande sätt, samtidigt som man får andra människor att utvecklas (a.a). Enligt Herlitz (2001) är social kompetens kulturbundet då olika kulturer har olika sätt att vara på och att betrakta världen och människorna på. Han menar också att social kompetens är tidsbundet. Detta förklarar han genom att berätta att det som ansågs vara eftersträvansvärt beteende och förhållningssätt förr anses inte vara det mest eftertraktade idag. Författaren pekar på att man måste vara medveten om vad som händer och ta medveten ställning. Vidare menar han att social kompetens även är miljöbundet. Beroende på plats behövs olika sociala kompetenser (a.a). Petersson och Sjödin (2001) anser att

kunskapssyn, gruppdynamik, kommunikation, etik och personlig utveckling är beståndsdelarna i arbetet med social kompetens. Jarlén (1997) har frågat studenter och gymnasieelever mellan 16 och 25 år vad de anser att social kompetens är. Följande lista kom de överens om:

- Kommunikationsförmåga (lyssna, tala och skriva)
- Samarbetsförmåga
- Förmåga att lösa konflikter
- Hur man uppträder i olika situationer
- Empati
- Lojalitet
- Ärlighet
- Förmågan att inspirera andra
- Problemlösningsförmåga
- Förmågan att möta förändringar (Jarlén 1997:14)

Herlitz (2001) anser att emotionell intelligens, genomtänkt etik och människosyn också ska vara med på listan. Dessa tre punkter är viktiga för att förstå innebörden av social kompetens (a.a.). Dahlkwist (2002) lägger också till några punkter: att vara målinriktad, att vara flexibel, ha gott självförtroende, möta andra människors behov på rätt sätt, ha god stresstålighet och självkontroll, ha god självkänedom samt att ha en genomtänkt människosyn och etiska principer (a a).

2.3 EQ (emotionell intelligens)

EQ står för emotionell eller känslomässig intelligens. Begreppet skapades i USA för ett antal år sedan i samband med att samhället blev alltmer våldsamt (Goleman, 1995). Det blev så ohållbart att man ville analysera situationerna, och skapade ett begrepp för de våldsamma människorna, som ansågs vara känslomässigt störda. För att kunna prata om EQ måste fyra grundkriterier vara uppfyllda. (Herlitz, 2001)

- A. Jag vet att vi människor har känslor och att de är viktiga för oss, inte minst när det gäller beslut som jag fattar i livet.
- B. Jag har namn på känslorna. Jag blandar inte ihop mina känslor utan vet vad det är för känsla jag har.
- C. Jag är i någon mening mästare över mina känslor.
- D. Vid behov kan jag lägga vissa känslor åt sidan för ett ögonblick för att genomföra ett uppdrag jag måste slutföra.

E. Jag vet hur jag kan uttrycka mina känslor i givna situationer (Herlitz 2001:20).

EQ delas in i fem områden; att hantera sina känslor, självkänedom, motivation, empati och social kompetens. De tre första momenten är på individnivå medan de två sista är på gruppnivå. EQ kan läras in och utvecklas under hela livet. Emotionell intelligens handlar om att vara medveten om sina känslor och kunna kontrollera dem (Kimber 1999). Goleman (1995) lägger till kunskapen om att förstå kopplingen mellan tankar, känslor och handlingar. Enligt författaren vänder den emotionella kompetens som lärs ut idag ut och in på begreppet *affektiv fostran*. Han menar att istället för att använda känslor (affekter) för att fostra, fostrar man själva känslorna (a.a.). Enligt Kimber (1999) måste undervisningen i social och emotionell kompetens vara noga planerad och inriktas på en eller några specifika kompetenser åt gången. Detta för att det krävs repetition och övning att lära in nya beteenden som till slut ersätter det sämre beteendet. Syftet med EQ-undervisningen är att ge eleverna färdigheter för att själva klara sina liv på ett bättre sätt, samt att bättre klara av sitt skolarbete (a.a.).

2.4 Att hantera sina känslor

Enligt Kimber (2004) har hjärnan fyra komponenter som hanterar våra känslor. Rörelsekomponent (förmågan att uttrycka en känsla), erfarenhetskomponent (medvetenhet om att vi har en känsla), regleringskomponent (förmågan att hantera känslor) samt igenkännings- eller bearbetningskomponent (att förstå vad någon annan känner) (Kimber, 2004:18).

Känslornas funktion är bland annat att ta reda på, sortera och bedöma faror samt att varna oss med hjälp av signaler (stimuli) inifrån och utifrån. Det limbiska systemet (talamus, hypotalamus, hippocampus och amygdala) utgör känslornas huvudsäte. Limbiska systemet reagerar på inifrån och utifrån kommande stimuli och spelar en viktig roll när det gäller att reglera känslor och att lagra känslomässiga minnen (Kimber, 2004:19).

När det gäller att reglera känslor har frontalloberna en viktig roll. Det är där sinnesintrycken utifrån samlas och signaler skickas vidare till det limbiska systemet. Det är alltså där, i frontalloberna, som det bestäms hur vi ska reagera på en känsla. Skador i frontalloberna gör att man fungerar sämre socialt och på att hantera känslor. "Känslor har stor betydelse för inläringen, bland annat genom att de styr uppmärksamheten" (Kimber, 2004:22). Barn har kunskaper om hur de ska visa och tolka emotionella uttryck redan i slutet av småbarnsperioden.

När de är i förskoleåldern utvecklar de en ny och stark form av självkontroll genom att de kan sätta ord på sina känslor. Under de tidiga skolåren växer hjärnan och fler funktioner tillkommer. Då har barnet automatiserat mycket av det som krävde medvetet mentalt arbete tidigare. Sociala beteenden etableras tillsammans med föräldrar. Vi bör ha en medvetenhet om att det är svårt att ändra på känslomönster som grundläggs tidigt i livet (a.a.).

2.5 Självkännedom

Det är först när vi förstår och känner oss själva, hur vi beter oss och vilka värderingar vi har och står för, som vi kan förstå andra människor, menar Jarlén (1997). Han definierar följande:

Självförtroende: stark tillit till den egna förmågan.

Självkännedom: kännedom om det egna jaget och (särskilt) dess begränsningar.

Självkänsla: medvetenhet om den egna personlighetens värde.

Självsäkerhet: som har (alltför) hög uppfattning om den egna personens värde och styrka.

Själv tillit: övertygelse om ens egen trovärdighet eller goda avsikter (Jarlén, 1997:25).

Jarlén (1997) fortsätter med att förklara att ”god självkännedom bygger upp självförtroende, självkänslan och självtilliten medan förhoppningsvis den ofta negativt laddade självsäkerheten inte behövs” (Jarlén 1997:25). Dahlkwist (2002) menar att social träning bidrar till att förmågan att känna igen den egna känslan och förståelsen för hur andra känner sig ökar.

En positiv självbild kännetecknas av att man accepterar sig själv för den man är, man tål kritik och kan kontrollera sina impulser, att man känner sig respekterad för den man är, att man är god vän med sin kropp samt att man försöker utveckla det man själv är bra på (a.a.).

2.6 Empati

Enligt Goleman (1995) bygger empati på självkännedom. Ju bättre kontakt vi har med våra egna känslor, desto bättre blir vi på att avläsa andras känslor. Dahlkwist (2002) anser att empati är en viktig del i den sociala kompetensen. Han definierar empati som förmåga att kunna leva sig in i och förstå vad en annan person känner, förmåga att visa medkänsla, tyda signaler i det sociala samspelet, kunna se saker ur andras perspektiv samt förmågan att tyda andras ”dolda budskapet” (a.a.). Mannberg (2001) tycker också att empati är ett nyckelbegrepp inom social kompetens

eftersom det finns med i alla moment. Hon poängterar att empati inte är en känsla, vilken uppfattning man kan få, utan beskriver det som "... en plötslig kunskap om den andres känsloläge" (Mannberg 2001:13). Hon pekar också på att man ska skilja på empati från de båda känslorna medlidande och sympati. Hon menar att de båda är känslor som är kopplade till personer som man uppskattar, medan empati är när man avläser känsloläget hos någon annan. Genom ansiktet, kroppsspråk och röst kan vi läsa av hur en person känner sig, samtidigt fångar vi in information om den andres situation. Alla människor har någon form av empatisk förmåga, men kunskaper om att använda den på rätt sätt skiftar, eftersom vi inte alltid är tränade på att lyssna på den (Mannberg 2001).

2.7 Kommunikation

Nilsson (2005) beskriver kommunikationen med följande citat:

Kommunikation är grunden för allt samspel mellan människor och innebär att man meddelar sig eller delar med sig av något – innebörder, upplevelser, tankar, avsikter, känslor och värderingar. Ordet kommunikation kommer från latinets "communicare" som betyder att något är eller ska bli gemensamt. Begreppet kan också definieras som den process där två eller flera personer skickar budskap till varandra där de visar hur de uppfattar sig själva, varandra och innehållet i budskapen. Det är fråga om ett samspel som sker via många samtidiga kanaler – språk och tal, gester och ögonkontakt, avstånd och tystnader (Nilsson, 2005:127).

Nilsson (2005) ser kommunikation som ett redskap för kontakt, överföring av idéer, påverkan och utveckling, och påstår att resultatet beror på färdigheter, kunskap, samarbete och vilja. Han påpekar även att "språk och kommunikation är medfödda hos människor, men färdigheten att använda dem socialt är inte medfödd" (Nilsson, 2005:85). Maltén (1998) anser att kommunikationen spelar en avgörande roll i samspelet mellan människor. Genom kommunikation sker ett utbyte av budskap mellan förmedlare och mottagare. Det är nödvändigt för människan att kommunicera för att överleva fysiskt och socialt. Vi förmedlar och mottar information, får utlopp för våra känslor samt känner oss sedda och uppskattade via kommunikationen. Feedbacken är viktig i kommunikationen. En god kommunikation förutsätter en växling mellan sändar- och mottagarrollen (a.a.). Dahlkwist (2002) håller också med om att feedbacken är viktigt. Han pekar på bekräftelsebehovet som alla människor har. Han tar också upp vikten av öppna diskussioner, och kunskapen att ta och ge både positiv och negativ kritik. Stensaasen och Sletta (2002) menar att "kommunikationen spelar en avgörande roll för allt som

sker i klassrummet, för det sociala klimatet, för motivation, inläring och prestation och sist, men inte minst, för elevernas och lärarnas personliga utveckling och harmoni” (Stensaasen & Sletta, 2002:229). Sokrates såg samtalet som en metod att komma till rätta med livsfrågorna. Hans åsikter om samtalet är att det tas på allvar, ämnen som tas upp hör ihop, det sker i lugn och ro, en talare i sänder, noga lyssnande samt att de som samtalar lever sig in i personer, händelser och texter (Forssell, 2005). Jarlén (1997) inkluderar inte bara samtalet i en god kommunikationsförmåga utan även förmågan att kunna lyssna. Maltén (1998) pekar på att en god lyssnare kännetecknas av att lyssna aktivt, vilket innebär att man har ögonkontakt med den man pratar med, anpassar sig efter dennes motpart eller inte avbryta i onödan. Dessutom måste man visa intresse för vad som sägs. Jarlén (1997) trycker också på intuitionen i kommunikationen. Med detta menar han förmågan att uppfatta allt som inte sägs, som till exempel visas genom kroppsspråket. Kimber (2004) presenterar en särskild lyssnarposition, som används när man ska framföra ett budskap. Den kännetecknas via KÖRA (K = kroppshållning, Ö = ögonkontakt, R = röstläge, A = använd rätt ord) (Kimber, 2004:137). Smith (2001) redogör för Giraffspråket som en kommunikationsmodell som motsätter konflikter, samt utvecklar personligheten. Det är en metod där man lyfter fram och diskuterar känslor och behov, där aktivt och empatiskt lyssnande är nyckelbegrepp. ”Giraffspråket är ett språk från hjärtat där vi använder vår empati och inte ett språk från huvudet med intellektuella tolkningar och förklaringar” (Smith, 2001:21). Utvecklaren av metoden, Marshall Rosenberg, har valt giraffen som symbol för att det är djuret med störst hjärta (a.a.).

Det är långt mellan hjärta och hjärna, vilket innebär att giraffen inte reagerar impulsivt, utan stannar upp och reflekterar. Giraffen ser långt; bortom orden: och har en överblick. Giraffhalsen symboliserar modet att sticka ut halsen (hakan) och säga sin egen ärliga, subjektiva sanning och göra sig sårbar. Den symboliserar även förmågan att kunna lyssna till vilka känslor och behov som finns bakom ett aggressivt beteende hos den vi kommunicerar med (Smith, 2001:21).

Vargen används också som symbol, och då för invanda, oreflekterade och oftast omedvetna tankemönster. Inom oss har vi både vargens och giraffens tankemönster. Vi kan göra vargantaganden till giraffantaganden både hos oss själva och hos den vi kommunicerar med genom att välja vad vi lyssnar till. Det är fyra saker som människan uttrycker och som den lyssnar till vid kommunikation, och dessa är vad hon observerar (ser och hör), hur hon känner, vilka behov hon har samt hennes önskemål, konkret och positivt. Giraffspråket bygger på

empati. Det innebär att lyssnaren lägger vikt på den andres känslor och behov. I giraffspråket är det viktigast att jobba med sig själv och sin egen utveckling (Smith, 2001).

2.8 Konflikt hantering

Maltén (1998) beskriver fyra strategier för konflikt hantering; defensiva strategier, makt- och tvångsstrategier, rituella strategier samt samverkansstrategin. Den defensiva innebär att man döljer problemet genom att ignorera det. I makt- och tvångsstrategin testar man varandras styrkor och sätter motparten under press. Det innebär också att man utnyttjar varandras svaga sidor. Konflikter får ingen lösning. Resultatet blir snarare att någon ger upp. Man använder den rituella strategin när man gör vissa handlingar för att tona ner konflikten. Det kan handla om att ordna bordsplaceringen på ett särskilt sätt eller rikta uppmärksamheten mot ordningsfrågor. Den bästa strategin däremot är samverkansstrategin där det ingår ett problemlösande samtal, förhandlingar, och medling om det anses behövas (a.a.).

Jarlén (1997) menar att man lär sig att hantera konflikter genom egna livserfarenheter och samspel med andra människor. Han ger också ett exempel på hur man kan lösa en konflikt. Man ska alltid tala med varandra, inte till eller om varandra. Red ut vad problemet egentligen handlar om. Red ut vilka känslor du har, och vad du vill ska hända. Kom fram till vad som är möjligt att göra (a.a.). Edling (1995) anser att kompisamtal är en bra metod för konfliktlösning i skolan. Huvudregeln är att alla får komma till tals, och är delaktiga i diskussionerna. Kimber (2004) har utformat problemlösningens modeller: *stoppljuset*, *problemlösaren* och *vvv.lösningar.se*, som ingår i SET-programmet vid konflikt hantering. Mannberg (2001) anser att vår förmåga till empati kan förhindra en konflikt. Hon pekar också på vikten av att betrakta situationen utifrån, och istället för att anklaga någon annan ska man tala om sig själv, sina känslor och behov. Det gäller att ta ansvar för sig själv (a.a.)

2.9 Social kompetens i skolan

Spock (1964) anser att skolans viktigaste uppgift är att lära ut hur man klarar sig ute i livet och menar att ämnena bara är medel för att nå det målet. Han poängterar att man bara lär sig saker när det betyder någonting för en, när ämnena är intressanta och konkreta och när man får uppleva de saker man läser om. Man tjänar inte någonting på att kunna en mängd saker, om man inte är lycklig, inte kan umgås med människor eller inte kan sköta det slags arbete man vill ha.

Författaren pekar också på lärarens roll som viktig för att stärka eleverna i deras svagheter för att utvecklas till en hel människa.

Ett barn som saknar självförtroende behöver tillfällen att lyckas. Bråkstaken som vill visa sig på styva linan måste lära sig hur man genom att göra ett gott arbete skall vinna det erkännande han eftersträvar. Barnet som inte förstår sig på att skaffa vänner behöver hjälp med att bli sällskapligt och tilldragande. Hos ett barn som tycks lida av lättja måste man försöka upptäcka dess speciella tycken (Spock, 1964:250).

Spock (1964) betonar samarbetet med föräldrarna eftersom en lärare ensam inte kan lösa alla sina elevers problem.

Skolministern ville år 1999 införa ämnet social kompetens på skolschemat (<http://www.skolporten.com/omvarld/view.asp?id=972>). Herlitz (2001) kan tänka sig social kompetens som ett skolämne utifrån en rad grundelement tillsammans med några specifika tillägg. Hans spontana åsikt är att göra social kompetens som ett mål i skolan. Eleverna ska ha uppnått någon form av social kompetens när de slutar skolan vid sidan av kunskapsmålen. Det är inte bara lärarens ansvar att lägga upp en studieplan och undervisa i ämnet, utan ansvaret ligger på alla i skolans personal att observera och diskutera elevernas beteenden (a.a.). Pape (2001) pekar på att uppfostran och socialisering av barn allt mer har blivit en samhällsangelägenhet. Skolväsendet tillsammans med föräldrarna måste ta ett gemensamt ansvar för att skapa en miljö där barn och ungdomar har möjligheter att utveckla sin sociala kompetens. Hon poängterar att det är viktigt att ta till vara på och stärka barns individualitet, samtidigt som det lär sig att använda sin egen förmåga och bidrar till samspel. Edling (1995) skriver följande:

Om vi vill att skolan ska rusta för livet är det avgörande att eleverna får lära sig att hantera konflikter, lösa känslomässiga problem som hindrar arbete och utveckling, samverka i en grupp på ett vitalt sätt, lyssna, stiga fram inför en grupp människor och uttrycka tankar och känslor. Klarar eleverna inte dessa saker spelar det mindre roll hur mycket faktakunskaper de får, skoltiden och vuxenlivet kommer ändå att bli onödigt problemfyllda. Att inte ge eleverna dessa baskunskaper är som att säga: ”nu ska vi lära ut alfabetet”! Men eleverna får bara lära till bokstaven N. ”Det fanns ingen tid över för resten!”
(Edling, 1995:13)

Dahlkwist (2002) ser skolan som en arbetsplats där man är beroende av goda sociala relationer. Han påstår att det på skolan ständigt pågår ”konflikter, prestigekamp och intriger...” (Dahlkwist, 2002:15), och menar att det är en viktig och tidig träning av social kompetens i skolan. Han ifrågasätter dock, precis som Herlitz (2002), om träningen borde vara mer målinriktad från skolans sida. Mannberg (2001) pekar på vikten av att momenten inom social kompetens innefattar hela skoldagen för att det ska ge bäst resultat. Samtidigt menar hon att det gärna kan vara ett eget ämne. Hon ger förslaget att eleverna själva ska sätta upp beteendemål som sedan utvärderas under utvecklingssamtal. Goleman (1995) menar att man gör barnens sociala liv som föremål för olika bestraffningar och disciplinära åtgärder genom att föra in emotionell kompetens på schemat. Enligt honom verkar den första uppfattningen om lektionerna inte vara särskilt upphetsande, och det verkar inte heller som att de kan erbjuda en lösning på de dramatiska problem som tas upp, eftersom kunskaperna lärs ut i små doser. Tvärtom anser författaren att det är när kunskaperna är utspridda under många år som de är mest effektiva, för det är så emotionella kunskaper fastnar, genom upprepning inpräntas de i hjärnans nervkretsar och blir till neurala vanor som kommer till användning vid svårigheter och motgångar (a.a.).

Kimber (2004) pekar på vikten av att tänka på vilka sociala och emotionella färdigheter som ska läras ut när man väljer ett pedagogiskt program. Övningarna bör dessutom passa för den ålder man ska undervisa i samt återkomma under hela skoltiden med stigande svårighetsgrad. Hon anser också att man bör ha läxor eftersom eleverna behöver träna såväl i klassrummet som i det verkliga livet. Dessutom är det ett utmärkt sätt att involvera föräldrarna, vilket man bör göra. Det är också viktigt att programmet är lätt för pedagogerna att använda, att det känns rätt i sammanhanget och att det stämmer överens med skolans och läroplanens mål. Allt som lärs ut under dessa lektioner bör dessutom genomsyra all annan undervisning (a.a.).

2.10 Vad säger Lpo 94?

Det offentliga skolväsendet vilar på demokratins grund. Skollagen (1985:1100) slår fast att verksamheten skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och att var och en som verkar inom skolan skall främja aktningen för varje människas egenvärde och respekten för vår gemensamma miljö (1 kap. 2§) (Utbildningsdepartementet, 1994:5).

Skolan skall förmedla människans lika värde, förståelse för andra människor samt förmåga till inlevelse. Ingen form av mobbning eller trakasserier tolereras och ska därför bekämpas. ”Skolan är en social och kulturell mötesplats som både har en möjlighet och ett ansvar för att stärka denna förmåga hos alla som arbetar där” (Utbildningsdepartementet, 1994:5f). Skolan ska forma eleverna så att de blir aktiva i samhällslivet, och att de tar ett personligt ansvar.

Skolans huvuduppgift är att förmedla kunskaper och i samarbete med hemmen främja elevernas utveckling till ansvars-kännande människor och samhällsmedlemmar (1 kap. 2 §). Utbildning och fostran är i djupare mening en fråga om att överföra och utveckla ett kulturarv – värden, traditioner, språk, kunskaper – från en generation till nästa. Skolan skall därvid vara ett stöd för familjerna i deras ansvar för barnens fostran och utveckling. Skolans arbete måste därför ske i samarbete med hemmen. (Utbildningsdepartementet, 1994:7).

Varje elev skall få möjligheter att kommunicera genom samtal, läsning och skrivning, och på så sätt få tilltro till sin språkliga förmåga.

Eleven skall i skolan möta respekt för sin person och sitt arbete. Skolan skall sträva efter att vara en levande social gemenskap som ger trygghet och vilja och lust att lära. Skolan verkar i en omgivning med många kunskapskällor. [...] Personlig trygghet och självkänsla grundläggs visserligen i hemmet, men skolan har en viktig roll därvidlag. Varje elev har rätt att i skolan få utvecklas, känna växandets glädje och får erfara den tillfredsställelse som det ger att göra framsteg och övervinna svårigheter. (Utbildningsdepartementet, 1994:8)

Skolan har också en viktig roll vid grundläggandet av personlig trygghet och självkänsla, även om hemmet har huvudansvaret. Nedan följer mål för varje elev som skolan skall sträva mot.

- Utvecklar sin förmåga att göra medvetna etniska ställningstaganden grundade på kunskaper och personliga erfarenheter,
- Respekterar andra människors egenvärde,
- Tar avstånd från att människor utsätts för förtryck och kränkande behandling samt medverkar till att bistå andra människor,
- Kan leva sig in i och förstå andra människors situation och utvecklar en vilja att handla också med deras bästa för ögonen och
- Visar respekt för och omsorg såväl för närmiljön som miljön i ett vidare perspektiv. (Utbildningsdepartementet, 1994:12f)

Det står också uttryckt att läraren skall ”samarbeta med hemmen i elevens fostran och där vid klargöra skolans normer och regler som en grund för arbetet i skolan och för samarbetet”. (Utbildningsdepartementet, 1994:13)

2.11 Program som främjar social kompetens

Nedan beskrivs *kompissamtal* och *SET* med anledning av att dessa två program har betydelse för undersökningen, eftersom Stånga skola har båda metoderna schemalagt i samtliga klasser. Här är det viktigt att klargöra att *SET* och *Livskunskap* står för samma program. Ämnet kallas för *Livskunskap*, vilket innebär social och emotionell träning (SET) (Kimber, 2004).

2.11.5 Kompissamtal

Edling (1995) presenterar kompissamtalet som en känslomässig bearbetning och medvetenhet. Det är en metod att använda vid utredning av konflikter via samtal istället för tystnad eller våld, samtidigt som eleverna får en känslomässig träning. Metoden är utarbetad av Margareta Runstedt-Christensen, speciallärare, och Eva Bergman, lärare i årskurs ett till och med årskurs tre, på Slottsvångsskolan i Helsingborg. Arbetet motiveras genom att människans helhet måste tillgodoses i skolan. Edling (1995) refererar även till före detta utbildningsministern Beatrice Ask som anser att det är skolans uppgift att bidra till elevernas sociala och emotionella utveckling. Tillsammans med hemmet har skolan ett delat ansvar för denna uppgift. Skolan har en viktig roll då det gäller att lägga grund för trygghet och självkänsla. Genom kompissamtalet lär sig eleverna att vara raka, sätta gränser samt att uttrycka sig inför en grupp. Det förebygger dessutom mobbning eftersom samtalen hålls regelbundet. Det är också en metod som lär hur viktigt det är att inte undanhålla sin sårade känsla. Edling (1995) beskriver kompissamtalet med följande citat:

Ett forum där man kan prata om känslor och relationer är ett sätt att bana väg för ett effektivare skolarbete. Samtalen löser i bästa fall upp stämningar, förbättrar klassrumsklimatet och underlättar även lärarens jobb (Edling, 1995:18).

Edling (1995) anser också att kompissamtalet är en bra metod där man kan arbeta med talet och lyssnandet, en övning i empati och det gör dessutom eleverna medvetna om sina egna roller i det

sociala samspelet. Kompissamtalet bör hållas en gång i veckan. Eleverna sätter sig i en ring och reder ut konflikter enligt en modell. Anledningen till att eleverna ska sitta i en ring är att alla då kan se varandra. Läraren leder samtalet. Det är viktigt att alla får komma till tals, därför frågar man alla runt om i ringen i ordning. Innan man börjar på första rundan bör man fråga om någon har löst en konflikt på egen hand, för att därefter gå vidare till konflikter som inte har blivit uppkärlade. Läraren frågar först om någon i klassen har råkat göra en kamrat ledsen under den senaste veckan. Senare kommer rundan då eleverna kan berätta om dem själva råkat ut för något. Det är viktigt att lämna tid för eftertanke, eftersom det kan vara svårt att komma ihåg vad som har hänt. Andra rundan gäller ”jag har blivit ledsen eller illa behandlad, men den som gjorde det har glömt att säga det”. Det kan vara bra att ibland dramatisera konflikter där man först visar hur det gick till, för att sen byta roller. Det är viktigt att skapa en positiv och kärleksfull stämning under kompissamtalet. Läraren bör dessutom undvika att moralisera över barnens handlingar. Det krävs att läraren har en god självkänedom, intresse och medvetenhet. Under hela kompissamtalet används hela klassen genom att de lyssnar och kommer med idéer till lösningar (a.a.).

2.11.6 SET-programmet

SET, som står för social och empatisk träning, är ett svenskt program som främjar social och emotionell kompetens, och i och med det förebygger psykisk ohälsa. Det är utarbetat av Birgitta Kimber för barn och ungdomar från sex till 16 års ålder. Det är uppbyggt av fem moment, som tränas regelbundet. Svårighetsgraden på övningarna stiger med åldern på barnen och ungdomarna. Följande moment behandlas:

Självkänedom (att veta vad man känner och kunna använda sina känslor då man fattar beslut; att ha en realistisk bedömning av sina egna förmågor och ett sunt självförtroende), *att hantera sina känslor* (att veta varför man känner på ett visst sätt och hur man skall hantera sina känslor så att de, istället för att förstöra för en, hjälper en att klara den uppgift man står inför; att kunna kontrollera sina känslor och att kunna vänta med belöning för att nå ett mål), *empati* (att förstå hur andra känner och kunna se saker ur deras perspektiv; att uppfatta att andra känner annorlunda samt att kunna hantera och förstå dessa olikheter), *motivation* (att använda den inre motorn för att nå sina mål; att lära sig ta initiativ och sträva efter förbättring; att klara motgångar och frustrationer på vägen mot målet och stå ut med att utdelning kommer senare), och *social kompetens* (att kunna hantera känslor i relation till andra människor; att kunna hantera förhållanden, läsa av sociala

situationer och kunna röra sig i olika sociala miljöer, vilket bl. a innebär att man skall använda sig av känslor vid samarbete, förhandlingar, konfliktlösning och vid hantering av andra människors känslor; att kunna använda olika verktyg för att lösa konflikt- och problemsituationer).

(Kimber, 2001:6)

För att programmet ska ge bäst effekt måste man arbeta regelbundet med programmet. Eleverna måste förstå varför man arbetar med det. Varje övning bör presenteras och då även värdet med den. Vid presentationen av övningarna bör läraren själv vara modell och ge egna exempel. Det är viktigt att öva både i klassrummet och i det verkliga livet i form av läxa eftersom det förstärker de beteenden som SET-undervisningen vill uppmuntra. Dessutom frambringar det ett samarbete med hemmet och med föräldrarna. Det är viktigt att lärarna är införstådda i vad skolan arbetar med för att hjälpa barnen. Dessutom är föräldrarna lika mycket experter som lärarna på innehållet i SET. Det är viktigt att läraren föregår med gott exempel inför eleverna och dennes förhållningssätt är bland det viktigaste i arbetet. SET-kunskaperna bör dessutom ingripa under hela skolverksamheten (Kimber 2001).

3. Problemprecisering

Syftet med denna studie är att undersöka hur personal, elever och några föräldrar på Stånga skola uppfattar att skolan kan stärka barns sociala kompetens med SET som metod. Med utgångspunkt utifrån de kunskaper som jag hittills har fått via litteraturgenomgången, har jag nu formulerat en problemprecisering för att öka förståelsen kring ämnet.

- Hur tillämpas SET i olika skolklasser och bland personal på Stånga skola?

4. Teoretiska och metodologiska utgångspunkter

Mitt syfte med denna studie är att undersöka hur personal, elever och några föräldrar på Stånga skola uppfattar att skolan kan stärka barns sociala kompetens med SET (social och empatisk träning) som metod.

Min undersökning har jag valt att se utifrån ett sociokulturellt perspektiv med hjälp av Säljö (2000) beskrivning av begreppet. I ett sociokulturellt perspektiv står det sociala samspelet i centrum och människan ses som en kulturell varelse som ständigt befinner sig under utveckling och förändring. Människan utvecklas i samspelet med andra människor och lär inom ramen för de tolkningar och tankemönster som människor i omgivningen utnyttjar och tillhandahåller. Lärandet är situerat vilket innebär att vi approprierar kunskaper från våra medmänniskor i varje samspelsituation. Människan är ständigt på väg att appropriera nya former av redskap med stöd av vad de tidigare vet och kan. Omvärlden tolkas för oss tillsammans med andra människor, vilka vi även skapar våra erfarenheter med. Vygotsky grundade begreppet utvecklingszon. Han definierade det som ”’avståndet’ mellan vad en individ kan prestera ensam och utan stöd å ena sidan, och vad man kan prestera under en vuxens ledning eller i samarbete med mer kapabla kamrater’ [...] å den andra” (Säljö, 2000:20).

Till skillnad från det konstruktivistiska grundtänkandet, där utvecklingen kommer inifrån med hjälp av det egna tänkandet och när barnet är i fysisk kontakt med omvärlden, kommer utvecklingen utifrån i det sociokulturella perspektivet. I det sociokulturella perspektivet hålls tänkande och kommunikation isär. Kommunikationen ses som något situerat, som händer här och nu, medan det kan vara svårt att återge sina tankar inför någon annan. Kommunikationen är en viktig artefakt i det sociokulturella perspektivet. Det vill säga ett viktigt verktyg mellan individen och omgivningen. ”Språket är en mekanism för att bildligt lagra kunskaper, insikter och förståelse hos individer och kollektiv” (Säljö 2000:34). Säljö (2000) menar att människans kunskap till stor del är språklig, eller diskursiv. Dessutom är det genom kommunikationen som individen blir delaktig i kunskaper och färdigheter. I de flesta fall är mänskliga praktiker både kommunikativa och fysiska. På så sätt ses språket också som en förmåga. I det behavioristiska synsättet ses språket enbart som ett verbalt beteende som utvecklas genom erfarenheter och genom att imitera. I det sociokulturella perspektivet gäller följande:

Vårt sätt att bete oss, tänka, kommunicera och uppfatta verkligheten, är formade av sociala och kulturella erfarenheter och kan inte i särskilt stor utsträckning förklaras med hänvisning till instinkter eller genetiskt programmerade reflexer och beteenden (Säljö, 2000:35).

Den metodologiska utgångspunkten för denna uppsats är till största del induktiv. Enligt Patel och Davidson (1991) innebär ett induktivt arbete att man följer upptäckandets väg, och forskningsobjektet kan studeras utan att först ha förankrats i en tidigare vedertagen teori. En teori formuleras med hjälp av den insamlade informationen och empirin.

Den forskningsstrategi som är använd är fallstudien vilken till största del är kvalitativ. Enligt Denscombe (2000) utgår fallstudier från bara en undersökningsenhet. Målsättningen är att belysa det generella genom att titta på det enskilda. Fallstudien utmärks av att saker kan undersökas i detalj. Studien ger också möjlighet för undersökaren att använda sig av olika forskningsmetoder. Detta för att fånga in och göra en mer noggrann undersökning. På samma sätt som att de fyra forskningsmetoderna konkurrerar med varandra, kan de komplettera varandra för att skapa olika, men ömsesidigt stödjande sätt att samla in data. Användningen av flera metoder kan också leda till att öka kvaliteten i undersökningen genom att den ger fler data. Validiteten kan också öka genom att undersökningen ges ur flera perspektiv eftersom det då finns en möjlighet att bekräfta ett resultat (Denscombe, 2000).

5. Empirisk del

5.1 *Uppläggnig och genomförande*

Här kommer jag att beskriva vilket urval jag har gjort och hur jag har valt att genomföra undersökningen. Dessutom kommer jag att redogöra för tillvägagångssättet som användes vid materialbearbetningen, och avslutningsvis metodkritik.

5.1.1 Urval

Jag har valt att göra min undersökning på Stånga skola på Gotland. Mitt urval grundar sig på kontakter och kännedom om skolan, och deras idoga arbete med SET, som har pågått i två år. Jag ser också skolan som ett urval, som till viss del kan likna andra skolor som hade kunnat väljas, och jag tror att resultatet kan tillämpas på andra fall. Dessutom anser jag att skolan fungerar som en god teoriprovande bas, där teorier kan prövas och byggas. Valet av att göra en fallstudie grundar sig också på dessa anledningar. Intervjupersonerna, Jerker och Monica, valdes eftersom Jerker är skolledare för Stånga skola och Monica gick en kurs under Birgitta Kimbers ledning, och är nu själv utbildare av programmet. Alla elever på Stånga skola, 62 stycken, tillfrågades eftersom allas åsikter var av vikt vid studien. Likaså gäller personalen där samtliga nio deltog. Eftersom jag hade möjlighet att delta på ett föräldramöte i årskurs ett och två, passade jag på att involvera föräldrarna i min studie. Deltagandet var frivilligt, men trots det deltog samtliga närvarande, det vill säga 16 stycken.

Stånga skola är en byskola med 69 elever i förskoleklassen till och med årskurs sex (fyra elever i årskurs ett, 13 i årskurs två, nio i årskurs tre, 13 i årskurs fyra, 18 i årskurs fem och tolv i årskurs sex). Årskurs ett och två går i samma klassrum, likaså gäller årskurs tre och fyra. De andra klasserna är åldershomogena. Sju pedagoger och två barnskötare är verksamma. Alla klasser har det schemalagt som *Livskunskap*, och jobbar med det minst en gång i veckan.

5.1.2 Genomförande

Under en vecka i januari 2006 besökte jag Stånga skola på Gotland för att utföra min undersökning som bestod av observationer, intervjuer och en enkätundersökning. Mitt syfte med observationerna var att se hur SET tillämpas i olika skolklasser. Eftersom jag ville veta allas

åsikter om ämnet *Livskunskap* har samtliga i personalen (förutom mat- och städpersonal) och alla elever i årskurserna ett till och med sex deltagit i en enkätundersökning. I samråd med personalen drog vi slutsatsen att enkäten var för svår för förskoleklassen. Jag fick också tillfälle att fråga några föräldrar i årskurs ett och två vad de tycker om arbetet under ett föräldramöte i klassen där jag deltog. Jag utförde observationer i samtliga klasser under minst en *Livskunskaps*-lektion, även i förskoleklassen, med tanke på min problemprecisering. Jag studerade tillvägagångssättet och metoderna och samtalande även med pedagogerna om arbetet.

Innan jag började med observationerna fick jag en längre intervju med Monica för att få mer djup i arbetet. Vi satt i ett enskilt litet rum för att kunna prata ostört. Till största del lät jag henne berätta om SET och om hur det tillämpas på Stånga skola. När jag observerade i årskurs tre och fyra fick jag också tillfälle att fråga skolledaren Jerker om hans synpunkter om SET, eftersom han också var på besök där samtidigt.

Enkäterna som jag delade ut såg olika ut för personalen, eleverna och föräldrarna, men vissa frågor var inriktade mot samma håll för att göra en jämförelse möjlig. Sammanlagt delade jag ut och fick svar på nio personalenkäter, 62 elevenkäter och 16 föräldraenkäter. Alla tillfrågade fick på lite olika sätt motivera om dem tycker att *Livskunskap* behövs på skolschemat och i så fall varför. Personalen och eleverna fick också en varsin attitydfråga om momenten som används i *Livskunskap*. Dessa frågor skulle lätt kunna jämföras och dra slutsatser kring. Eleverna fick svara på vad de tycker om de olika övningarna som används under lektionerna i *Livskunskap*, och personalen fick svara på hur de tycker att de olika momenten ger resultat hos eleverna. Föräldrarna fick en liknande attitydfråga, men de tillfrågades om hur viktigt de anser att de olika momenten behandlas. Personalens enkätfrågor var mestadels öppna (se bilaga 1). Detta valdes eftersom jag ville få en bredare uppfattning om deras åsikter om ämnet, om deras egna förhållningssätt och om materialet. Elevernas enkät bestod av tre attitydfrågor samt en öppen fråga (se bilaga 2). Eleverna skulle bland annat betygsätta de olika momenten som förekommer i ämnet *Livskunskap*, och ange om dem tycker att det är roligt, tråkigt eller sådär. Detta för att enkelt kunna sammanställa dem. Enkäten som föräldrarna fick var både öppen och slutna, men ganska kort för en enklare sammanställning av svaren (se bilaga 3). De tillfrågade föräldrarna var inte så många vilket ger ännu en fördel till en enkät med både öppna och slutna frågor.

Jag har valt att vara ensamskrivande, mest på grund av att jag har kunnat inrikta mitt arbete helt efter mitt eget intresse för ämnet. Framförallt har jag sett det som en fördel att själv kunna styra över arbetets gång.

5.1.3 Bearbetning av material

Efter intervjun med Monica sammanställde jag vårt samtal i en löpande text. Eftersom Monica till största del fick berätta om SET-arbetet var det enklast att återge samtalet i en sammanhängande text. Likaså gäller intervjun med skolledaren Jerker. Observationerna har jag sammanfattat och skrivit ihop eftersom arbetet i de olika klasserna utgår från samma mall, och därför använder de sig av flera liknande metoder, som endast skiljer sig i svårighetsgraden. Några utstickande metoder har jag valt att redovisa för att läsaren ska kunna se hur arbetet kan varieras.

Elevenkäterna studerade jag först klassvis för att kunna upptäcka eventuella olikheter eller likheter. Därefter försökte jag sammanställa dem i olika tabeller och diagram, också för att kunna göra en jämförelse mellan de olika klasserna. För att förenkla detta arbete slog jag ihop attitydskalan till bara tre betyg. Det som på enkäten var betyg ett och två, står nu båda för ”tråkigt” eller ”stämmer inte”. Betyg tre står fortfarande för ”sådär” (något mitt emellan roligt och tråkigt) eller ”oförändrat”. Det som var betyg fyra och fem står nu båda för ”roligt” eller ”stämmer”. Personalenkäterna och föräldraenkäterna sammanställde jag på liknande vis. Jag studerade dem först var och en för sig, för att sedan sammanställa dem fråga för fråga. Till slut valde jag att söka efter gemensamma åsikter mellan personalen, elever och föräldrar, åsikter som går isär, och sammanfatta och redovisa dessa under gemensamma kategorier. Kategorierna bildade jag efter de centrala delar som jag har funnit viktiga under min litteraturstudie och undersökning; *Livskunskap* på skolschemat, användningen av SET som metod samt att lära för livet.

5.1.4 Etiska principer

Vetenskapsrådet (2002) anger fyra forskningsetiska principer där individskyddskravet är utgångspunkten. Detta innebär att de individer som har deltagit i min undersökning inte får utsättas för psykisk eller fysisk skada, kränkning eller förödmjukelse. Denna utgår från fyra krav vilka jag har utgått ifrån vid denna studie.

- *Informationskravet:* De som berörs av forskningen skall informeras om den aktuella forskningsuppgiftens syfte.
- *Samtyckeskravet:* Deltagare i en undersökning har rätt att själv bestämma över sin medverkan.
- *Konfidentialitetskravet:* Uppgifter om alla i en undersökning deltagande personer skall ges största möjliga konfidentialitet och personuppgifterna skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem.
- *Nyttjandekravet:* Insamlade uppgifter om enskilda personer får endast användas för forskningsändamål (a.a.).

Det är med skolledaren Jerkers samtycke som jag har angett kommun och skola samt hans eget namn i undersökningen. Likaså har Monica som deltog i en intervju, gett mig tillåtelse att använda mig av hennes namn. Övriga har inte angetts med namn eftersom inget samtycke har givits.

5.1.5 Metodkritik

När jag åkte till Gotland för att besöka Stånga skola hade jag bara läst ett par böcker om social kompetens och om SET. Observationerna som jag utförde gjorde att jag fick en större insyn i SET-arbetet och hur de arbetar med det på Stånga skola. Intervjun med Monica fördjupade min inblick. Vi förde ett öppet samtal där Monica till största del fick berätta eftersom jag inte hade så stor kunskap om projektet. För att kunna ställa mer slutna frågor hade det kanske hjälpt mer om jag hade varit mer påläst. Via enkäterna fick jag reda på vad personal, elever och föräldrar till elever i årskurs ett och två tycker om arbetet i skolan. När eleverna gjorde enkäterna fanns jag tillgänglig i klassrummet för att kunna förklara enkäten för dem och för att kunna svara på eventuella frågor. Jag upplevde att eleverna inte var helt införstådda med vissa begrepp på enkäten, som till exempel parsamtal och drama. Dessa hade troligen behövt en bättre förklaring innan enkäterna delades ut. För att få ett sanningsenligt resultat krävs att eleverna har en förståelse för begreppen, för har de inte det vet de inte vad de svarar på. Jag tror att det kan finnas en viss risk för att en del svar inte är sanningsenliga på grund av detta. I efterhand inser jag också att jag borde formulera om attitydfrågan på föräldraenkäten, om vilka moment som föräldrarna anser är viktiga att skolan tar upp, och gradera hur viktigt de tycker att det behandlas (se bilaga 3). Denna fråga borde formuleras om så att föräldrarna fick svara på vad de tycker är

skolans uppgift respektive hemmets uppgift. Detta skulle jag ha gjort för att få ytterligare spets på frågan om skolan och hemmets gemensamma ansvar för barnens fostran och utbildning.

6. Redovisning av resultat

Nedan kommer jag att redovisa de resultat som jag har fått genom min undersökning. Svaren har jag kategoriserats för att tydliggöra.

6.1 Livskunskap på skolschemat

Jerker

Vid ett samtal med skolledaren Jerker frågade jag honom varför han tycker att man bör arbeta med SET i skolan. Han svarar med att vi behöver lära oss att tolka kroppsspråk, vilket han tycker att vi har tappat lite av. Han ansåg också att de som har social kompetens kommer långt i livet. Dessutom är det en del i hans lärarsyn, som han introducerade för mig genom att rita en tårta med fyra lika delar. Dessa delar är ämneskunskaper, praktiska kunskaper, estetiska kunskaper samt social kompetens. Han menar att alla elever åtminstone har en del av dessa som de är bra på. Jerker uppmuntrar handledarna att gå på kompetensutveckling eftersom han anser att de är nyckeln till SET-arbetet ute på skolorna.

Monica

Vid intervjun med Monica berättade hon att det var folkhälsoinstitutet tillsammans med rektorerna som tog initiativet till en start av SET inom det rektorsområde som Stånga skola tillhör. Deras syfte var att utveckla eleverna så att de senare kan stå emot alkohol och droger, och att de ska bli starka som personer. När jag frågade Monica varför hon tror att ett sådant här arbete behövs på skolorna, svarade hon med förhoppning om att man med tiden får barn medvetna om vad de gör och varför, samt att de vågar stå upp för vad de tycker, men framförallt en tanke om vad det är de tycker. Monica poängterade att det är viktigt att all personal på skolan är med på projektet om SET, och att de har kunskaper om det. Det vore också bra om även köks- och städpersonal var involverade. Hon nämner att personalen på fritidshemmen också bör vara med för att veta hur man arbetar i skolan. Hon vet dock att fritidspersonalen har svårt för att ”undervisa” i *Livskunskap* på fritidstiden på grund av ålderskillnaden mellan barnen samt tidsbrist, men tankarna måste finnas där menar Monica.

Personalen

Av åtta tillfrågade i skolpersonalen har fem stycken *Livskunskap* på skolschemat. Övriga tre är fritidspersonal. Samtliga lärare har det som en lektion en gång i veckan. De tillfrågade gav flera motiveringar till varför de tror att ämnet behövs. Exempel som kom upp var att lära sig sätta ord på sina känslor och förstå andras känslor, öka respekten för sina medmänniskor, och att få hjälp att stanna upp och reflektera över sitt eget och andras uppträdande. Nedan citeras några svar som personalen har angivit:

I dagens hårda klimat i samhället behöver vi stärka alla barn så de kan stå upp för sin sak på ett positivt sätt och att det har som följd att klimatet i samhället och skolan blir lugnare och mindre våldsamt (Personal 1).

Dagens barn behöver få hjälp att stanna upp och reflektera. De behöver få någon som lyssnar och bli stärkta i att de är på rätt väg (Personal 2).

Det behövs verkligen av många skäl. Attityden hos barn och ungdomar idag är hård och tuff. Barn gör illa varandra dagligen, utan att ens veta om det. Respekten till andra människor verkar inte finnas alls. Att fungera socialt är inte alls självklart (Personal 3).

Barnen behöver lära sig att se varandra och förstå att alla har olika känslor. Det en del tycker är roligt tycker andra är sorligt eller tråkigt (Personal 4).

Personalen visar genom givna citat att de tycker att *Livskunskap* är ett ämne som behövs.

Eleverna

I samtliga årskurser, förutom i årskurs sex, var majoriteten av eleverna positiva till ämnet *Livskunskap*. I årskurs sex tyckte de flesta att ämnet känns ”sådär” att arbeta med. Totalt är det bara åtta stycken elever som svarade att de tyckte att det känns tråkigt att arbeta med *Livskunskap*. Eleverna hade många åsikter kring varför ämnet behövs på skolschemat. Många svar handlade om att lära sig att bry sig om sina medmänniskor, hur man beter sig, blir en bra kompis, och motverkar mobbing. Dessutom att lära sig vara snäll mot andra och att bli bättre på att visa hänsyn. Motiveringar som att bli en bättre lyssnare, för att må bättre, bli bättre på konflikthantering och känslohantering fanns också. Några elever nämnde också som skäl för att arbeta med *Livskunskap* i skolan, att dessa kunskaper kan vara bra i det verkliga livet och för

framtiden. Nedan redovisas svar från fem elever som även representerar andra elevers svar som följer samma spår.

Man ska lära sig hur man beter sig (Elev A).

Därför att man ska bli en bra kompis och det är viktigt (Elev B).

Det kan vara bra i verkliga livet tycker jag (Elev C).

För att lära sig om känslor och ta hänsyn och för att bli snällare. Det är också viktigt för framtiden (Elev D).

För att inte ha mobbing på skolan och att man ska förstå vad mobbing innebär (Elev E).

I citaten kan man utläsa en del viktiga begrepp som eleverna anser är viktiga i SET-arbetet.

Föräldrarna

Samtliga föräldrar var positiva till att *Livskunskap* finns på skolschemat. Några ansåg även att det är något av det viktigaste man kan arbeta med. De stödde detta med att nämna att det är viktigt att man vet hur man ska bete sig mot varandra, för att det är lärande för livet och att kunna uttrycka känslor. Någon förälder ansåg att en 8-åring kan behöva vägledning i sådana saker som tas upp. Några föräldrar svarade med följande citat:

Ja, det är viktigt att de vet hur man är mot varandra och att själva kunna uttrycka vad de känner, så minskar man motsättningarna. [...] Allt är inte bara ämneskunskaper. Det sociala är lika viktigt (Förälder V).

Vi håller på att tappa det naturliga samspelet mellan vuxna och barn, och barn och barn emellan. Det blir hårda "pix" i framtiden i det sociala livet. Förr när generationen bodde tillsammans lärde sig barnen mer naturligt hur man beter sig mot varandra. I dagens splittrade samhälle och med splittrade familjer behövs ett sådant ämne (Förälder X).

Ja, för att det är livsviktigt helt enkelt. Alla barn har inte samma förutsättningar i livet och då allra helst kan det vara bra (Förälder Y).

Citaten visar föräldrarnas åsikter om *Livskunskap*, som de bevisligen tycker är ett viktigt ämne i skolan.

6.2 SET som metod

Personalen

Enkätsvaren visar tydligt att de svarande i personalen anser att samtliga moment som används i ämnet *Livskunskap* ger resultat, eftersom ingen har svarat att något moment inte ger någonting alls. Däremot har de något skilda åsikter då det gäller vilka moment som de anser ger mest. Nedan visas en tabell som visar personalens åsikter om vilka moment som ger mest resultat hos eleverna. Det var möjligt på enkäten att ange mer än ett moment som det som ger mest resultat. Tre av åtta har inte svarat alls på denna fråga.

Tabell 1. Personalens åsikter om vilka moment som ger mest resultat hos eleverna.

	Ger mest resultat
Diskussioner i helklass	3
Gruppsamtal	4
Kompissamtal	3
Parsamtal	3
Drama	5
Skrivuppgifter	4
Bilduppgifter	4

Tabellen visar att samtliga svaranden anser att drama ger mest resultat hos eleverna. Fyra av fem anser att gruppsamtal, skrivuppgifter och bilduppgifter också ger mest.

Ett utmärkande svar är att det ibland känns som att undervisningen inte ger något alls!

Bland personalen finns det delade meningar om materialet i ämnet. En nästan genomgående åsikt är att materialet fungerar bra som en mall, och fler konkreta övningar efterlyses.

Det kunde ha varit lite utförligare beskrivningar på en del övningar. Man behöver ibland göra om arbetsövningarna (Personal 1)

Elevböckerna är inte så bra att de känns värda att köpa. Lärarhandledningen är ok men kunde haft ännu fler exempel och förslag på hur man genomför övningar eller startar diskussioner (Personal 2).

Dom är pedagogiska och lätta för barnen att förstå. Bra att dom upprepar samma saker (Personal 4).

Mycket tydliga och bra. Lätta att arbeta efter och barnen tycker om dem (Personal 5).

Skulle vilja ha fler idéer till konkreta övningar, särskilt för 5-6:or (Personal 6).

Personalen gav flera tips vid frågan om de har några övriga tankar om hur man kan arbeta för att stärka barns sociala kompetens. ”Personal 6” uppmanar till att lyssna, ta på allvar, skoja mycket, tala sanning och ge tid till funderingar och reflektioner. ”Personal 5” menar att om man låter den demokratiska andan genomsyra allt, kan barnens idéer leda till att kunskapsmålen nås, och allt som förankras hos barnen leder till att de tar större ansvar och visar engagemang. ”Personal 5” tror att momenten i SET leder till detta, och påpekar också att det är viktigt att ha en öppen och tydlig dialog med föräldrar. ”Personal 2” tror inte att det arbetssätt med SET som de arbetar med är det enda raka och riktiga, utan föreslår en kombination av sunt förnuft, och pekar också på att föräldrarnas delaktighet är viktig. ”Personal 4” tror att det viktigaste är att få barnen att förstå att alla är olika, men att alla är lika viktiga.

Eleverna

Resultaten visar att eleverna i samtliga klasser tycker att drama och bilduppgifter är roligast. De är mest negativa till diskussioner i helklass och skrivuppgifter. Resultaten visar också tydligt att elever i årskurs två, fyra och fem är mest positiva till de olika momenten, och majoriteten i de nämnda klasserna tycker att samtliga moment är roliga. I årskurs sex är de mest negativa. Tabellen nedan visar elevernas åsikter om de olika momenten. Svaren för samtliga årskurser är hopslagna. Årskurs sex har dock inte gett några åsikter om kompassantal eftersom de inte har det i klassen.

Tabell 2. Elevernas åsikter om de olika momenten.

	Tråkigt	Roligt
Diskussioner i helklass	17	29
Gruppsamtal	14	30
Kompissamtal	7	29
Parsamtal	12	32
Drama	8	48
Skrivuppgifter	17	32
Bilduppgifter	4	48

I tabellen kan man tydligt se att de flesta eleverna är positiva till de olika momenten i *Livskunskap*. Samtidigt kan man också se att samtliga moment har fått betyget tråkigt av minst fyra elever.

Föräldrar

Nio föräldrar har svarat att samtliga moment är mycket viktiga att behandlas. Kommunikation, förhållningssätt, känslor, empati och konflikter anses särskilt viktiga att ta upp av de flesta föräldrar. Det är bara en förälder som inte tycker att det är viktigt med konflikter. En förälder markerade vad hon anser skolan ska behandla och vad hon tycker att föräldrarna ska ta upp med barnen. Föräldern anser att det är mycket viktigt att föräldrarna behandlar samtliga moment, men sätter bara betyget ”sådär” på gruppsytryck i skolan.

6.3 Livskunskap – att lära för livet

Monica

Monica berättade att varje skoldag innehåller samtal och annat om social kompetens, men att hon nu har fått ett verktyg som på något sätt bekräftar tankar och handlingar om varför man gör som man gör. På Stånga skola finns det avtalat att alla klasser ska försöka ha en schemalagd lektion i *Livskunskap* varje vecka. Varje dag är det oftast något som ska tas upp, till exempel en konflikt att reda ut, men Monica poängterar att sådana tillfällen inte utvecklar eftersom man då är mitt uppe i situationen. Därför är det även viktigt att man pratar om sådant här när man är lugn, för då tar man in kunskapen. När jag frågar om man kan se att *Livskunskap* ger resultat hos eleverna, svarar Monica att man märker det när man är mitt uppe i olika övningar. Hon tror att man ser resultat på lång sikt och framförallt att det visar sig på högstadiet då eleverna oftare stöter på provningar som testar till exempel om man är stark som person, vågar säga nej och så

vidare. Monica berättar om en elev som hade känt sig väldigt arg. Monica uppmanade honom till att tänka på metoden ”stoppljuset”, men han svarade att han inte kunde det för hela huvudet var fullt av ”arg”. Då frågade Monica vad han brukade göra när han blev så arg. Eleven svarade med att han gick ner och ställde sig vid trappan och tänkte. Monica tycker att detta visar att eleven har kunskaper om hur han ska göra för att lugna ner sig.

Personalen

Sju av de tillfrågade i personalen anser att *Livskunskap* genomsyrar hela skoldagen. Det vanligaste svaret är att det hela tiden tas upp saker och konflikter som uppkommer för diskussion, och att det flera gånger om dagen händer saker som kräver påpekande. ”Personal 5” anser att eleverna i hennes klass ofta reflekterar kring olika händelser, och visar stor empati gentemot varandra och de vuxna. ”Personal 5” anser också att det råder en demokratisk anda i klassen, och pekar på att barnen vågar och vill ta itu med problem som uppstår. ”Personal 2” uttrycker sig med att man hela tiden har ”hakar” att hänga upp saker på som barnen vet om, och anser att man stärks i jobbet med SET i ryggraden. ”Personal 4” märker att barnen själva börjar påpeka saker som tagits upp på *Livskunskapen*, och att de kan koppla ihop lektionen med verkligheten på till exempel rasten. Frågan om ”vi” fostrar eleverna mer än föräldrarna hinner med, dyker upp på en enkät. ”Personal 1” anser inte att *Livskunskap* genomsyrar hela skoldagen. ”Som vuxen försöker vi nog göra det. Men bland barnen är det en bra bit kvar” (Personal 1).

Sex svarande av åtta har angivit att de har förändrat sina arbetssätt efter att de har börjat arbeta med *Livskunskap*. I flera av svaren märks en koppling mellan lärarens förändrade förhållningssätt och förändringen i arbetssättet. ”Personal 3” menar att personen i fråga tänker på *Livskunskap* hela tiden, reagerar snabbare och diskuterar mycket med eleverna. ”Personal 2” visar tydligt vem som får tala, och kan enklare hjälpa barnen att reda ut konflikter. ”Personal 2” anser att det inte känns lika viktigt med de andra ämnena om inte barnen mår bra. ”Personal 7” försöker själv tänka på hur hon är mot eleverna. ”Personal 6” har alltid trott på att relationer mellan vuxna och barn är grunden för samvaron och för möjligheten att lära in något, vilket innefattar respekt för varandra. Förändringar som personalen har upptäckt hos sig själva är bland annat större lyhördhet, mer positivt tänkande, eftertanken innan handlande i olika situationer och reaktionen på barnens attityder. ”Personal 6” är förmodligen samma person, men menar att man blir mer medveten om hur man verkligen gör ju mer man pratar om det här i skolvärlden.

Elever

Majoriteten av eleverna i samtliga årskurser anser att de har förändrat sig inom de givna alternativen som angavs på enkäten (se bilaga 2). I årskurs ett tycker däremot ingen av de fyra att de förstår hur andra känner sig. Tre av fyra elever tycker dock att de har blivit bättre på att lösa konflikter, vågar säga nej, bättre på att vänta på sin tur samt är bättre på att visa hänsyn.

I årskurs två är det bara fyra stycken av 13 som anser att de kan lösa konflikter. Elva stycken anser att de har blivit bättre på att prata med andra, våga säga nej, vänta på sin tur samt att visa hänsyn. Tolv stycken av 13 känner att de bryr sig mer om andra.

I årskurs tre är det bara tre stycken av sju som anser att de kan lösa konflikter, och att de har blivit bättre på att prata med andra. Utmärkande är att alla svaranden i årskurs 3 (sju stycken) anser att de har blivit bättre på att vänta på sin tur. Sex stycken av sju tycker att de har blivit snällare, samarbetar bättre, bryr sig mer om andra, ta ansvar och våga säga nej.

I årskurs fyra har nio elever svarat på enkäten. Endast hälften har svarat att de har blivit bättre på att vänta på sin tur och visa hänsyn. Sju elever av nio anser att de bryr sig mer om andra, och vågar säga nej.

I årskurs fem är det endast åtta stycken av 18 som anser att de har blivit snällare. Alla andra alternativ har fått mer än hälften av svaren. 15 stycken av 18 anser att de är bättre på att lyssna på andra, vågar säga nej och är bättre på att vänta på sin tur.

I årskurs 6 deltog elva stycken i undersökningen. Mer än hälften av eleverna ansåg att de förstår hur andra känner sig, bryr sig mer om andra, bättre på att lyssna på andra och vågar säga nej. Däremot kände fem stycken av 11 att de inte har förändrat sig. I årskurs ett och två var det bara en i vardera klass som ansåg att han eller hon inte har förändrat sig, i årskurs tre och i årskurs fem är det tre elever, och i årskurs fyra är det två elever.

Föräldrar

Tolv föräldrar svarade att de har sett förändringar hos sina barn. Fyra svarade att de inte har märkt något. Förändringar som har upptäckts är att barnen tar mer ansvar, tänker på hur man är mot varandra, vill reda ut konflikter, tänker sig för innan man blir arg och att de även talar om för sina föräldrar hur de bör bete sig.

6.4 Observation

Nedan kommer jag att beskriva vad jag såg under mina observationer som jag utförde i samtliga klasser på Stånga skola. Kompissamtalet observerade jag dock enbart i klass 1-2.

Kompissamtal

Varje fredagseftermiddag ligger *Kompissamtal* schemalagt i alla klasser på Stånga skola. Jag var med under en lektion i årskurs ett och två. Samtalet sker efter Edlings (1995) metod. Stolarna placerades i en ring. Därefter inleder läraren samtalet med att fråga hur veckan som helhet har varit. Eleverna uppmuntras till att tänka efter vad som har hänt i veckan. Hon poängterar också att man inte får ut något om man inte vet vem det handlar om. Sedan kommer frågan om någon har rätt ut någonting i veckan och hur det kändes. Läraren frågar sen om någon har blivit ledsen under veckan. Alla elever tillfrågas en och en i ordning. Därefter kommer frågan om det är någon som tror att den har gjort någon ledsen och i så fall vad. Till sist frågar läraren om det är någon som är glad eller stolt över något. Under tiden som kompissamtalet pågår händer det att elever får gå till andra klasser för att lösa problem.

Livskunskap

Jag besökte alla klasser och observerade hur de arbetar under *Livskunskaps*-lektionerna. Jag upptäckte att samtal och diskussioner har en stor plats, och är ett viktigt inslag. I de flesta klasser har de också en särskild *Livskunskapsbok* som anteckningsbok. Aktiviteten och engagemanget märks tydligt bland alla elever genom deras deltagande i diskussioner och andra uppgifter. Jag uppmärksammar också att alla elever får vara delaktiga i de olika övningarna och diskussionerna i samtliga klasser. Alla tillfrågas, och samtligas åsikter verkar respekteras.

Under den vecka som jag besökte skolan arbetade förskoleklassen och årskurs ett och två med känslor. Det diskuteras, ritas och skrivs. I årskurs ett och två jobbar de också med en övning där de minglar runt i klassrummet och visar en känsla som står skriven på en lapp som alla har tilldelats. Vid den första övningen ska kamraterna gissa vilken känsla som visas. Vid den andra övningen ska alla hitta en annan kamrat som visar samma känsla som en själv. Under den första lektionen som jag observerar i årskurs tre och fyra pratar de om mål, och hur och varför man sätter upp mål. Vid den andra lektionen får de en dramaövning varpå en diskussion följer. Parvis får de i uppgift att sätta upp en liten pjäs om hur man beter sig när man får en present som man inte tycker om. Diskussionerna som följer handlar om det var en bra lösning, om det var en självklar lösning och vad klasskamraterna tycker om den. Årskurs fem arbetar tre och tre och

försöker hitta saker som de tycker olika om. Efter det ska de samtala i gruppen om hur lätt eller svårt det var att hitta fem saker, om alla i gruppen kom till tals och om var och en har lärt sig någonting nytt om sina kompisar under övning och i så fall vad. Därefter blir det diskussion i hela klassen. De flesta grupperna nöjer sig med att det är en som tycker olikt jämfört med de andra, medan någon grupp hittar saker som alla är oense om. Vid utvärderingen om lektionen håller flertalet med om att det var svårt att hitta saker som man tycker olika om för att man gärna diskuterar saker som är intressant. Årskurs sex bearbetar problem som har uppstått under veckan då de har haft en vikarie. Detta gör de genom att i grupper om tre till fyra sätta upp en liten pjäs som visar vad som inte har varit bra, för att därefter utmynna i en diskussion. Läraren ställde kritiska frågor till eleverna som tvingar dem att tänka på sitt eget beteende; Hur reagerade ni? Hur gör ni när ni surar? Därefter uppmanar läraren eleverna att med ett nytt rollspel visa hur de tycker att vikarien skulle ha agerat. Innehållet på dagens lektion ser ut att engagerar eleverna då samtliga är aktiva under hela passet, både i diskussion och i rollspel.

7. Diskussion

Nedan diskuteras resultat tillsammans med litteratur och egna åsikter under samma rubriker som resultaten redovisades under.

7.1 *Livskunskap på skolschemat*

Syftet med denna studie har varit att undersöka hur personal, elever och några föräldrar på Stånga skola uppfattar att skolan kan stärka barns sociala kompetens med SET som metod. Jag ville också veta hur SET tillämpas i olika skolklasser och bland personal på Stånga skola. SET, som står för social och empatisk träning, är ett svenskt program som främjar social och emotionell kompetens och i och med det förebygger psykisk ohälsa (Kimber 2001). Undersökningen har jag valt att se utifrån ett sociokulturellt perspektiv vilket Säljö (2000) beskriver som där det sociala samspelet står i centrum, och människan ses som en kulturell varelse som ständigt befinner sig under utveckling och förändring. Han menar också att människan utvecklas i samspelet med andra människor, och lär inom ramen för de tolkningar och tankemönster som omgivningen utnyttjar och tillhandahåller. Genom observationer i de olika klasserna på Stånga skola upptäckte jag att samspelet har en stor betydelse i arbetet med ämnet *Livskunskap*. Till största del kräver övningarna i ämnet grupparbete. Enligt Jarlén (1997) är den personliga förmågan social kompetens inte medfödd, utan han anser att den går att utveckla, vilket hänger ihop med Säljö (2000) beskrivning om människan i ständig utveckling och förändring.

De resultat som jag har kommit fram till via observationer, intervjuer samt enkäter visar att de som arbetar med SET på Stånga skola tycker att det är ett viktigt ämne. Enligt Spock (1964) är det skolans viktigaste uppgift att lära ut hur man klarar sig ute i livet. Personalen på Stånga skola tror att *Livskunskap* behövs på skolschemat för att eleverna ska lära sig sätta ord på sina känslor, förstå andras känslor, och öka respekten för sina medmänniskor. Dessutom tror de att eleverna behöver få hjälp att stanna upp och reflektera över sitt eget och andras uppträdande. Spock (1964) pekar också på att lärarens roll är viktig för att stärka eleverna i deras svagheter för att utvecklas till en hel människa. Några i personalen ansåg att de har förändrats både sitt arbetssätt och förhållningssätt sedan arbetet med SET började. Förändringar som personalen har upptäckt hos sig själva är bland annat större medvetenhet, lyhördhet, mer positivt tänkande, eftertanken innan handlande i olika situationer och reaktionen på barnens attityder. Personalen

tar också upp den hårda och tuffa attityden hos eleverna som ett argument, och tror att arbetet med SET kan leda till ett lugnare och mindre våldsamt klimat i samhället och i skolan. Dessa argument använder sig också Pape (2001) av. Hon menar att det blir allt viktigare att vara socialt kompetent i dagens samhälle. Detta påstående stärker hon med att det har växt fram ett allt mer antisocialt beteende, i form av bland annat våld, familjestrukturen har förändrats, och många barn har inte någon närvarande vuxen i sin vardag. Hon pekar på att samhället och verkligheten hela tiden ställer krav på barns kompetens (a.a.).

Eleverna tror att ämnet behövs för att de ska lära sig att bry sig mer om varandra, bli en bättre människa genom att lära sig hur man ska bete sig, bli snällare och visa hänsyn. De tror också att det kan vara en bra kunskap i framtiden. Självkännedom, hantera sina känslor, empati, motivation samt social kompetens är saker som tas upp i SET-programmet (Kimber 2001). De föräldrar som fick svara på enkäten ansåg också att *Livskunskap* behövs för att det är viktigt att veta hur man ska bete sig mot andra, för att det är lärande för livet och att kunna uttrycka känslor. En förälder, i likhet med personalen på skolan, tror att eleverna behöver hjälp med vägledning i sådana saker som tas upp. I föräldrabalken anges det att det är vårdnadshavaren som ansvarar för barnets personliga förhållanden, omvårdnad, trygghet, utbildning och en god fostran (Föräldrabalken, 6 kap. 2§). Jansson (1997) menar att skolan ska förbereda eleverna inför ett liv med ständigt lärande och ständig förändring, och pekar på att för att klara detta krävs social kompetens. Pape (2001) pekar på vikten av att skolväsendet tillsammans med föräldrarna tar ett gemensamt ansvar för att skapa en miljö där barn och ungdomar har möjligheter att utveckla sin sociala kompetens. Denna åsikt grundar hon på att uppfostran och socialisering av barn allt mer har blivit en samhällsangelägenhet. Petersson (2006) däremot tycker att skolan ska lära och inte lösa alla våra problem. Han menar att skolan har fått fler uppgifter som flyttar fokus från kunskapsmålen, som också enligt honom leder till ett samhällsproblem eftersom det bidrar till att allt fler elever inte når målen. Han anser inte att det är skolans uppgift att lösa alla problem i samhället, och föräldrarnas ansvar för barnens fostran kan inte läggas över på skolan. Jag förstår innebörden i det Petersson (2006) säger, men min åsikt är att det är minst lika viktigt att fungera socialt som att nå kunskapsmålen. Jag håller också med "Personal 2" som anser att det inte känns lika viktigt med de andra ämnena om inte barnen mår bra. Jag håller däremot med Petersson (2006) om att det är föräldrarnas ansvar att fostra barnen, men min uppfattning är att alla gör det på olika vis. Därför kan det finnas vissa saker som skolan kanske bör hjälpa till med. I Lpo 94 står det att skolan ska finnas som ett stöd för familjerna vad gäller deras ansvar för fostran och utveckling (Utbildningsdepartementet,

1994). Därför ska det ske ett samarbete med hemmet. Kimber (2001) yrkar också för ett samarbete med hemmet vid arbetet med SET. Hon menar att föräldrarna är lika mycket experter på innehållet.

7.2 SET som metod

Vid enkätfrågan gällande vilka moment som personalen anser ger bäst resultat hos eleverna svarar de flesta i personalen att det är drama, skrivuppgifter, bilduppgifter och gruppsamtal. Eleverna tycker att drama och bilduppgifter är roligast.

Utmärkande är att en i personalen skriver att det ibland känns som att undervisningen i SET inte ger någonting alls. Det hade varit intressant att diskutera frågan med den svarande för att få en djupare beskrivning i vad som menas med påståendet. Min tolkning av svaret är att det kan kännas svårt att upptäcka om eleverna förändras av arbetet, eftersom jag tror på en långsiktig förändring. Därför kan denna känsla som den svarande ger uttryck för bero på att det inte alltid känns som att eleverna har förändrat sina beteenden. För det är väl det som är meningen? Jag funderar också på om det är så att den sociala kompetensen är en omedveten egenskap, och därför inte heller kan användas medvetet av eleverna. Det behöver inte heller vara så att eleverna blir mer socialt kompetenta för att de undervisas i social kompetens. Är eleverna införstådda i varför SET finns på skolschemat, och vad de har för nytta av kunskaperna? Det ser jag nämligen som en förutsättning för att en utveckling ska se. Annars kan det kanske finnas en risk att eleverna går igenom lektionerna bara för att dem ska.

Kimber (2001) påpekar att det är viktigt att det sker en kontinuitet i arbetet för att det ska leda till bäst effekt. Hon anser också att det även är bra att ha vissa övningar i läxa för det är viktigt att öva i verkligheten eftersom det förstärker de beteenden som SET-undervisningen vill uppmuntra till. Monica pekade också på detta i intervjun. Enligt henne är det oftast något som varje dag ska tas upp, till exempel en konflikt att reda ut, men poängterar att sådana tillfällen inte utvecklar eftersom man då är mitt uppe i situationen. Därför är det även viktigt att man pratar om sådant här när man är lugn menar Monica. Jag tycker att det är positivt att föräldrarna involveras i arbetet, och blir införstådda i det. Jag nämnde tidigare att min uppfattning är att alla familjer inte fostrar på samma vis. Om målen i SET medvetandegörs för föräldrarna tänker jag att det blir enklare att uppfylla de önskningar som Kimber (2001) har om att öva verkligheten

hemma och förstärka de beteenden som SET vill uppmuntra till. Det är däremot av vikt att peka på att det inte går att tvångsinvolvera alla föräldrar.

De flesta tillfrågade föräldrar tycker att det är mycket viktigt att behandla samtliga moment inom SET. Kommunikation, empati och konflikter anses särskilt viktiga att ta upp av de flesta föräldrar. I det sociokulturella perspektivet är kommunikationen en viktig artefakt. "Språket är en mekanism för att bildligt lagra kunskaper, insikter och förståelse hos individer och kollektiv" (Säljö, 2000:34). Nilsson (2005) anser att kommunikation är grunden för allt samspel mellan människor och innebär att man meddelar sig eller delar med sig av något – innebörder, upplevelser, tankar, avsikter, känslor och värderingar. Han menar att det är ett samspel som sker via språk och tal, gester och ögonkontakt, samt avstånd och tystnader (a.a.). Enligt både Dahlkwist (2002) och Mannberg (2001) är empati centralt inom social kompetens. Dahlkwist (2002) beskriver begreppet som förmågan att kunna leva sig in i och förstå vad en annan person känner, visa medkänsla, tyda signaler i det sociala samspelet, kunna se saker ur andras perspektiv samt tyda det "dolda budskapet" (a.a.). Smith (2001) förespråkar giraffspråket som är ett språk från hjärtat där vi använder empati. Det låter så enkelt att bara använda sig av sitt hjärta i samspelet med andra människor, men hur blir det i de livsförhållanden där det inte existerar några empatiska möjligheter? För dem finns även om vi inte vill erkänna det. För mig är det så självklart att vara empatisk, vara medveten om mina känslor och bry mig om andras, vilket är en förutsättning för att kunna leva sig in i och förstå vad en annan person känner. Uppmaningen att lyssna till ditt hjärta tycker jag är lysande, om man vet vad det betyder. För mig hänger det ihop med en god fostran, och innebär att man använder sunt förnuft, litar på den egna känslan och att vara omtänksam. Det är dock viktigt att påpeka att verkligheter inte är självklara. Kan en elev som lever i ett hem där det inte existerar några empatiska möjligheter lära sig att bli empatisk? Det är intressanta frågor som jag inte har något svar på.

Mannberg (2001) anser att vår förmåga till empati kan förhindra en konflikt. Jarlén (1997) menar att man lär sig att hantera konflikter genom egna livserfarenheter och samspel med andra människor. Enligt Edling (1997) är kompisamtalet en bra metod vid konflikthantering, vilken ger alla elever i klassen tillfälle att delta. Vid min observation tyckte jag mig se att samtliga elever var aktiva under lektionerna. Denna uppfattning grundar jag på upplevelsen att alla var delaktiga i diskussionerna som kom upp, och det tycker jag även visar på ett aktivt lyssnade på varandra. Det är viktigt att påpeka att detta enbart var min uppfattning. Jag kan inte säkert veta om

samtliga elever lyssnade aktivt på det pågående samtalet eftersom det är möjligt att se intresserad ut samtidigt som tankarna är någon annan stans.

Den skepsis till kompissamtal som jag har upptäckt i mina resultat är värda att diskutera. Personalen är inte överens om att det ger resultat hos eleverna, och eleverna i sin tur har också delade åsikter om momentet. Kan det finnas något negativt för några elever att tvingas uttrycka sig inför en grupp? Jag tror det. Av erfarenhet vet jag att det kan kännas jobbigt att prata inför en stor grupp. Kanske är ett alternativ att göra kompissamtalen i mindre grupper. Kan det finnas några fördelar med att dela upp grupperna i en tjej- och en killgrupp? Kanske. Det känns som att det ofta sker osämja tjejer emellan, och likaså killar emellan. Det kan troligen då vara till fördel för killarna att slippa lyssna på när tjejerna reder ut sina konflikter, och tvärtom. Möjligheten att gå till inblandade personer finns där ändå, och det tycker jag är bra. Jag tror att det också kan handla om vanan att ha kompissamtal, och med det menar jag att eleverna kan vänja sig vid denna samtalsform, och då även att prata inför andra om sådana saker som tas upp under kompissamtalet. Om kompissamtalen mer handlar om bikt och avslöjanden är något annat som kan vara bra att fundera över. Vad är syftet med kompissamtalet egentligen? Är det bara en metod för konflikthantering som skolan har anammat? Är det värt att använda denna tid för konflikthantering? Frågor som dessa tycker jag kan vara bra att skolan diskuterar innan de åtar sig en metod eftersom syftet är av så stor vikt.

Under mitt besök på Stånga skola kom jag även i kontakt med materialet som används i SET-programmet. Via en enkätfråga till lärarna fick jag reda på att det fanns delade åsikter om materialet. Någon tyckte att det är ett pedagogiskt program som är lätt för eleverna att förstå. Någon annan tyckte att det är bra att användas som en mall i arbetet. Ett par stycken efterlyste mer utförligt beskrivna övningar och fler övningar för de högre klasserna på mellanstadiet. Det påpekades också att materialet inte kändes värt att köpa. Det finns en elevbok för varje årskurs, och det finns liknande uppgifter för alla årskurser. Genom samtal med eleverna och observationen i de högre klasserna på mellanstadiet, förstod jag att de tycker att det känns enformigt att många moment hela tiden återkommer. Enligt Goleman (1995) ger det mest effekt på inläringen om övningarna upprepas och tas i små bitar i taget. En lärare efterlyser som sagt fler övningar för de högre klasserna på mellanstadiet. Även om man följer ett program, i det här fallet SET, är min känsla att det inte behöver följas slaviskt. Genom mina observationer har jag sett att flera lärare hämtar idéer från andra material. Monica påpekade också under vår intervju att Birgitta Kimber själv poängterar att det även är bra att ta in annat material, till exempel

Gunilla O. Wahlströms bok *Gruppen som grogrund*. Precis som i alla andra ämnen har pedagogen ett ansvar att göra undervisningen lustfylld, och göra eleverna nyfikna, vilket står i Lpo 94 (Utbildningsdepartementet 1994). Precis som några har skrivit i sina enkätsvar tror jag att SET-materialet är bra att använda som mall och att komplettera med övningar från andra program och/eller böcker. Det är pedagogens ansvar och dennes fria vilja att välja hur undervisningen bedrivs, bara de mål som har satts upp nås.

7.3 Livskunskap – att lära för livet

Svenska akademins ordbok översätter begreppet "social" med en person som dels gärna umgås med sina medmänniskor, är sällskaplig, umgängsam och dels anpassar sig till samhällets krav som till exempel är samverkan, hänsyn och respekt för gällande former och regler samt betar sig som en god medborgare. Begreppet "kompetens" översätts med ord som bland annat skicklighet, erforderliga kvalifikationer och duglighet. Jansson (1997) menar att skolan skall "... förbereda eleverna för ett liv med ständigt lärande och ständiga förändringar; ett liv där en positiv självbild och en tilltro till den egna förmågan är förutsättningar för att man ska må bra och känna att man lyckas" (Jansson, 1997:7). Han menar att detta kräver bland annat social kompetens. Genom min undersökning, som har bestått av observationer, intervju samt enkäter, har jag fått reda på att personal, elever och de tillfrågade föräldrar anser att *Livskunskap* är ett viktigt ämne för skolan att arbeta med. Däremot har jag inte mätbart kunnat påvisa om arbetet leder till en ökad social kompetens hos barnen. Jag har endast frågat eleverna hur de ser på sin förändring sedan arbetet började. En stor del av eleverna upplever en förändring. Om resultatet är sanningsenligt kan jag inte säga eftersom jag anser att det krävs en mer djupgående undersökning som pågår under en längre period. Jag vill tro på en förändring, och av personalens enkätsvar att döma känns det som att eleverna på Stånga skola har blivit mer medvetna om sina förhållningssätt, beteende och bemötande. I det sociokulturella perspektivet står människan i ständig förändring. Människan utvecklas i samspelet med andra människor, och lär inom ramen för de tolkningar och tankemönster som människorna i omgivningen utnyttjar och tillhandahåller. Lärandet är situerat, vilket innebär att vi approprierar kunskaper från våra medmänniskor i varje samspelssituation (Säljö 2001). Min tanke är att den enskilde personen inte är medveten om denna utveckling. Det kan vara en trolig orsak enligt mig till att totalt 15 elever anser att de inte har förändrat sig sedan arbetet med SET började.

7.4 Förslag på fortsatt forskning

Mitt syfte med denna studie har varit att undersöka hur personal, elever och några föräldrar på Stånga skola uppfattar att skolan kan stärka barns sociala kompetens med SET som metod. Själv har jag inte kunnat påvisa några mätbara resultat som påvisar att barnens sociala kompetens stärks vid arbetet med SET. Jag tror att det kräver en undersökning som pågår under en längre period. Därför är mitt förslag på en vidare forskning att göra en undersökning om detta. Om resultat kan påvisas kan även slutsatsen om att skolan bör arbeta med att stärka elevernas sociala kompetens dras.

7.5 Avslutande reflektioner

Social kompetens är ett brett begrepp som belyses ur olika vinklar i litteraturgenomgången. Med hjälp av flera författare och forskare har jag försökt att definiera begreppet "social kompetens". Det har visat sig att uppfattningen om det är olika, och det går inte att peka på bara en definition. Följande har jag i litteraturgenomgången tagit upp som innefattar social kompetens.

- *Vid mötet med andra människor:*

Samverka, samspela, umgås, gruppdynamik, samarbetsförmåga, god kommunikationsförmåga utan att inskränka på den egna särarten, tar ansvar för relationer med andra

- *Det egna jaget:*

Självkänedom, självkontroll, självförtroende, medveten om sig själv, förmåga att känna empati, förståelse för egna känslor, emotionell intelligens, drivkrafter, motivation, tar ansvar för vårt egna liv, lojalitet, ärlighet, målinriktas, flexibel

- *Abstrakt förståelse:*

Ha genomtänkta värderingar, människosyn, kunskapsyn, etik

- *Praktiska färdigheter:*

Konflikthantering, hur man uppträder i olika situationer (kulturbundet, tidsbundet), handlingskompetens, stresstålighet, personlig utveckling, utvecklas på ett fungerande och

givande sätt, förmåga att inspirera andra, problemlösningsförmåga, förmåga att möta förändringar, möta andra människors behov.

Tittar man på den gedigna beskrivning av social kompetens som har gjorts i litteraturgenomgången, och påståendet om att SET ska främja social kompetens, dyker gärna frågan om det är möjligt att vara socialt kompetens upp? Är det möjligt att inneha alla dessa egenskaper? Går det i praktiken att lära ut social kompetens? Det är frågor som är värda att fundera över. Programmet SET innefattar enbart enstaka moment, om man återigen ser till den tidigare beskrivningen av social kompetens. Följande behandlas i arbetet med SET: självkänedom, att hantera sina känslor, empati, motivation och social kompetens (Kimber 2001). Enligt Kimber (2001) är en socialt kompetent människa en person som kan hantera sina känslor i relation till andra människor, kan hantera förhållanden, läsa av sociala situationer och kan röra sig i olika sociala miljöer. Detta innebär bland annat att man skall använda sig av känslor vid samarbete, förhandlingar, konfliktlösning och vid hantering av andra människors känslor; att kunna använda olika verktyg för att lösa konflikt- och problemsituationer (a.a.). På Stånga skola har mätbara mål i SET satts upp under rubrikerna *Hantera sina känslor*, *Empati – Förstå hur andra känner*, *Ansvar* samt *Samspel*. Målen handlar bland annat om att eleverna ska våga prata och berätta något inför kamrater, våga ha en egen åsikt, förstå att andra människor är olika, diskutera förståndigt vid en konflikt, plocka undan efter sig, ta med läxor tillbaka till skolan, vara tyst när andra pratar och att kunna lyssna aktivt på andra. Huruvida målen följs upp och kontrolleras har jag inte undersökt. För att dra en slutsats utgår jag från att det är dessa mål som Stånga skola kopplar till begreppet "social kompetens", och när jag läser dem känns det något lättare "att vara socialt kompetent" än om man tittar på den gedigna förklaringen av begreppet i litteraturgenomgången. Undervisningen blir också mer konkret när man blir införstådd i målen. Vid mina observationer såg jag att kommunikationen och samspelet har en viktig roll i samtliga klasser. Flera övningar börjar och avslutas oftast med diskussioner i helklass eller i grupper, och arbetet med diverse uppgifter sker ofta i mindre grupper. Vid dessa tillfällen får eleverna träna sig i att våga prata inför kamrater. Detta sker också framförallt vid *kompissamtalet*, då eleverna även tränar sig i att förståndigt diskutera en konflikt.

Är det så enkelt att lära ut social kompetens som uppfattningen kan bli när man läser om det? En i personalen uttrycker sin känsla om att det ibland känns som att det inte ger någonting alls. Resultaten visar till exempel att ingen i årskurs ett tycker att de förstår hur andra känner sig, och i årskurs tre tycker bara tre stycken av sju att de kan lösa konflikter och att de har blivit bättre på

att prata med andra. Om svaren är sanningsenliga betyder det att några elever inte har uppnått målen i SET. Min uppfattning är att arbetet med social kompetens är långsiktigt. Det är enkelt att konstatera att det inte går att exempelvis lära sig att hantera sina känslor på bara en lektion. Den inledande frågan kan också ställas återigen med tanke på definitionen av "social kompetens". Är det mänskligt att inneha alla de egenskaper som är nämnda i litteraturgenomgången? Hur bedrivs undervisningen om begreppet är så brett? Det känns som att Stånga skola har gjort en bra avgränsning i arbetet då de har satt upp gemensamma mål för undervisningen, och på så sätt även definierat vad de anser är social kompetens.

Undersökningens resultat har visat att *Livskunskap* är ett viktigt ämne, och jag delar den åsikten. Dock är det viktigt att se till de problem som faktiskt finns. Hur kan en mätbar förändring upptäckas hos eleverna? Nås målen i SET? Vad gör man åt de åtta elever som har svarat att de tycker att *Livskunskap* är tråkigt? Min uppfattning är att låg motivation inte heller leder till någon utveckling. Detta problem att några elever tycker att ett ämne är tråkigt är dock ett stående problem även i andra ämnen, enligt mina erfarenheter. Detta tror jag beror på att vi har olika intressen och erfarenheter. Jag tycker att det är viktigare att se till de 15 elever som har svarat att de inte tycker att de har förändrat sig sedan arbetet med SET började. Anledningen till att jag pekar på vikten av förändring, beror på min åsikt om att det visar om arbetet uppnår sitt syfte, och att jag precis som Säljö (2001) tror att människan ständigt befinner sig i förändring. Om förändringar kan påvisas anser jag att man kan dra slutsatsen att SET, eller något liknande arbete, bör användas, för det visar på nytta. Då kan man också allmänt börja diskutera det Herlitz (2001) även tar upp, om att göra social kompetens som ett mål i skolan.

Varför är det då så viktigt att *Livskunskap* finns som ett ämne på skolschemat? Handlar det inte bara om sunt förnuft som en i personalen skriver på sin enkät? Min åsikt är att skolan skall rusta för livet, så därför anser jag att ett arbete för att stärka barns sociala kompetens behövs. Jag delar också de åsikter som har dykt upp på de insamlade enkäterna om varför *Livskunskap* behövs i skolan. Några utvalda anger jag nedan:

I dagens hårda klimat i samhället behöver vi stärka alla barn så de kan stå upp för sin sak på ett positivt sätt och att det har som följd att klimatet i samhället och skolan blir lugnare och mindre våldsamt (Personal 1).

Dagens barn behöver få hjälp att stanna upp och reflektera. De behöver få någon som lyssnar och bli stärkta i att de är på rätt väg (Personal 2).

Man ska lära sig hur man betar sig (Elev A).

Därför att man ska bli en bra kompis och det är viktigt (Elev B).

Det kan vara bra i verkliga livet tycker jag (Elev C).

Vi håller på att tappa det naturliga samspelet mellan vuxna och barn, barn och barn emellan. Det blir hårda ”pix” i framtider i det sociala livet (Förälder X).

Ja, för att det är livsviktigt helt enkelt. Alla barn har inte samma förutsättning i livet och då allra helst kan det vara bra (Förälder Y).

Ja, det är lärande för livet (Förälder Z).

Huruvida det är skolan eller hemmets ansvar att fostra, utveckla och utbilda barnen har också problematiserats i denna studie, eftersom det finns olika åsikter kring detta. I Lpo 94 står det att skolan skall finnas som ett stöd för familjerna när det gäller deras ansvar för fostran och utveckling (Utbildningsdepartementet, 1994). Min slutsats är att arbetet med att främja barns sociala kompetens med SET som metod kan vara ett led i uppgiften att stödja familjerna i ansvaret för barnens fostran och utveckling.

8. Sammanfattning

Syftet med denna studie är att undersöka hur personal, elever och några föräldrar på en skola i östra Sverige uppfattar att skolan kan stärka barns sociala kompetens med SET som metod. Jag har också undersökt hur SET tillämpas i olika skolklasser och bland personal.

I litteraturgenomgången har begrepp inom social kompetens definierats, och olika metoder som främjar social kompetens har presenterats. Huruvida det är skolan eller hemmets ansvar att fostra, utveckla och utbilda barnen har också problematiserats. Eftersom det i Lpo 94 står angivet att skolan skall vara ett stöd för familjerna i deras ansvar för barnens fostran och utveckling, är det något som varje lärare måste tänka på.

I metoddelen beskrivs och motiveras metodval, urval av undersökningsgrupp samt tillvägagångssättet vid bearbetning av material. Etiska aspekter presenteras också, samt metodkritik. Undersökningen är till största del induktiv, och som forskningsstrategi har fallstudien använts. Fallstudien ger möjlighet för undersökaren att använda sig av olika forskningsmetoder. Jag har använt mig av intervjuer, observationer samt enkäter. Undersökningen har genomförts på Stånga skola på Gotland där elever, personal och föräldrar till elever i årskurs ett och två har deltagit.

Litteraturgenomgången utmynnade i en problemprecisering som ligger till grund för den empiriska delen. Jag ville veta hur SET tillämpas i olika skolklasser och bland personal.

Den empiriska undersökningen består av en sammanställning av de resultat som har samlats in via intervjuer, observationer och enkäter. Svaren har kategoriserats och både gemensamma och delade åsikter har sammanfattats. I resultatdelen presenteras *Livskunskap* på skolschemat, SET som metod samt *Livskunskap* – att lära för livet. Slutsatsen att *Livskunskap* är ett viktigt ämne har kunnat dras.

I diskussionen kopplas litteraturgenomgången och den empiriska delen ihop. Egna tankar och åsikter presenteras också. Huruvida syftet är uppnått eller inte diskuteras även det. Uppsatsen har lett till en slutsats om att *Livskunskap* är ett viktigt ämne och att det är skolans uppgift att stötta föräldrarna i barnens fostran och utveckling. Arbetet med att främja barns sociala kompetens kan vara ett led i detta arbete. Slutligen kommer en referenslista, följt av bilagor.

Referenser

- Dahlkwist, Matts (2002) *Social kompetens – en utvecklingsguide*. Uppsala: Kunskapsföretaget
- Denscombe, Martyn (2000) *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur
- Edling, Lars (1995) *Kompissamtal: kommunikation istället för tystnad eller våld*. Arlöw: Ekelunds förlag AB
- Forssell, Anna (2005) *Boken om pedagogerna*. Stockholm: Liber AB
- Föräldrabalken (1983:47)
- Gustafsson, Marlene and Göransson, Johanna (2006) *Social kompetens - i syfte att förebygga konflikter i skolan*. Högskolan Kristianstad/Enheten för lärarutbildning.
- Goleman, Daniel (1995) *Känslans intelligens: om att utveckla vår emotionella kapacitet för ett tryggare och mänskligare samhälle*. Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Herlitz, Gills (2001) *Socialgrammatik. Om social kompetens eller förmågan att umgås med folk*. Uppsala: Konsultförlaget
- Jansson, Tommy, Jansson, Marie-Louise & Wågman, Gunnel (1997) *Hur man får människor att växa*. Södertälja: Kommentus Förlag
- Jarlén, Leif (1997) *Vägar till social kompetens*. Stockholm: Utbildningsförlaget Brevskolan
- Kadesjö, Christina (1998) *Att utveckla barns sociala kompetens*. Umeå universitets tryckeri.
- Kimber, Birgitta (2004) *Att främja barns och ungdomars utveckling av social och emotionell kompetens. Teori och praktisk tillämpning för pedagoger*. Solna: Ekelunds Förlag AB
- Kimber, Birgitta (1999) *EQ – livsnödvändig kompetens. En introduktion till arbetet med EQ i skolan*. Solna: Ekelunds Förlag AB
- Kimber, Birgitta (2001) *Livsviktigt*. Solna: Ekelunds Förlag AB
- Kungl. Skolöverstyrelsen (1962) *Läroplan för grundskolan*. Stockholm: Emil Kihlströms Tryckeri AB
- Lions-Quest Sweden (2000) *Tillsammans: Ett läromedel om livskvalitet. Lärarhandledning Förskoleklass och skolår 1-3*. ISBN: 91-971482-4-5
- Läraryrket (2004) *Lärarens handbok*. Solna: Läraryrket
- Maltén, Arne (1998) *Kommunikation och konflikthantering: en introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Mannberg, Susanne (2001) *Social kompetens*. Malmö: Liber AB
- Nilsson, Agneta (2001) *Livskunskap: Det goda samspelet – går det att lära ut?* Sundbyberg: Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Folkhälsoinstitutet
- Nilsson, Björn (2005) *Samspel i grupper*. Lund: Studentlitteratur
- Pape, Kari (2001) *Social kompetens i förskolan – att bygga broar mellan teori och praktik*. Stockholm: Liber AB
- Patel, Runa & Davidson, Bo (1991) *Forskningsmetodikens grunder*. Lund: Studentlitteratur
- Petersson, Staffan & Sjödin, Lars (2001) *Tänk om. Att arbeta med social kompetens i skolan*. Lund: Studentlitteratur
- Richardson, Gunnar (2004) *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu*. Lund: Studentlitteratur
- Skolöverstyrelsen (1969) *Läroplan för grundskolan. Allmän del. Lgr 69*. Stockholm: Svenska utbildningsförlaget Liber AB
- Skolstyrelsen (1980) *Läroplan för grundskolan. Allmän del. Lgr 80*. Stockholm: Liber utbildningsförlaget
- Smith, Anne-Christine (2001) *Giraffspråket: känslans kommunikation - en väg till kontakt och förändring*. Höganäs: Kommunlitteratur
- SOU 1948:27. 1946 års skolkommissions betänkande.
- Spock, Benjamin (1964) *Sunt förnuft i barnavård och barnuppfostran*. Stockholm: Natur och Kultur

Stensaasen, Sven & Sletta, Olav (2002 svensk utgåva) *Grupprocesser. Om inläring och samarbete i grupper*. Stockholm: Natur och kultur.

Sträng, Monica H. (2005) *Samspel för lärande: ett didaktiskt redskap för professionella lärare*. Lund: Studentlitteratur

Säljö, Roger (2000) *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma

Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet

Utbildningsdepartementet (1994) *Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna*.

Elektroniska källor

Delin Morsten, Magdalena & Johansson, Anita *Projekt Charlie*
(<http://www.projektcharlie.se/> Hämtat 2006-04-25

EQ-verkstan (2005-2006)
<http://www.eqverkstan.se/metod.html>. Hämtat 2006-04-25

Gustafsson, Lars. H (1999-11-25) Social kompetens, EQ eller livskunskap?
<http://www.skolporten.com/omvarld/view.asp?id=972> Hämtat 2006-04-25

Svenska akademiens ordbok (2006-02-06) Social kompetens.
<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>. Hämtat 2006-25

Wikipedia (2006-04-24) Social kompetens.
http://sv.wikipedia.org/wiki/Social_kompetens. Hämtat 2006-04-25

Tidskrifter

Sydöstran 2006.04.28. Karlskrona. Redaktör Åke Andersson.
Insändare: Jan-Olof Petersson, folkpartiet, Karlskrona.

Föreläsningar

Ohlin, Christer (2006-02-23) *En skola för alla*. Högskolan Kristianstad

Rosenberg, Bertil (2006-04-18) Högskolan Kristianstad

Bilaga 1: Personalenkät

- Har du livskunskap på schemat?

Ja

Nej

- Hur många lektionen i livskunskap har du varje vecka?

Mindre än 1 gång 1 gång 2 gånger 3 gånger 4 gånger 5 gånger Fler än 5 gånger

- Varför tror du att livskunskap behövs på skolschemat?

- Anser du att livskunskap genomsyrar hela skoldagen?

Ja

Nej

- Om du svarade ja, hur märks det?

- Har du förändrat ditt arbetssätt i klassrummet efter att ni har börjat arbetat med livskunskap?

Ja

Nej

- Om du svarade ja, hur har du förändrat ditt arbetssätt?

Vänd →

- Har du som person förändrats sedan du började arbetet med livskunskap?

Ja Nej

- Om du svarade ja, hur har du förändrats som person?

- Ringa in momenten efter hur du tycker att de ger resultat hos eleverna.

Diskussioner i helklass	Ger ingenting	1	2	3	4	5 mest
Gruppsamtal	Ger ingenting	1	2	3	4	5 Ger mest
Kompissamtal	Ger ingenting	1	2	3	4	5 Ger mest
Parsamtal	Ger ingenting	1	2	3	4	5 Ger mest
Drama	Ger ingenting	1	2	3	4	5 Ger mest
Skrivuppgifter	Ger ingenting	1	2	3	4	5 Ger mest
Bilduppgifter	Ger ingenting	1	2	3	4	5 Ger mest

- Vad tycker du om böckerna i livskunskap?

- Har du några andra tankar om hur man kan arbeta för att stärka barns sociala och emotionella förmåga?

Tack så mycket för din hjälp!

Bilaga 2: Elevenkät

Ringa in om du är kille eller tjej

Vilken årskurs går du i? _____

- Hur känns det att arbeta med ämnet livskunskap?

Jättetråkigt 1 2 3 4 5 Jätteroligt

- Ringa in den siffra som motsvarar vad du tycker om dessa övningar.

Diskussioner i helklass Jättetråkigt 1 2 3 4 5 Jätteroligt

Gruppsamtal Jättetråkigt 1 2 3 4 5 Jätteroligt

Kompissamtal Jättetråkigt 1 2 3 4 5 Jätteroligt

Parsamtal Jättetråkigt 1 2 3 4 5 Jätteroligt

Drama Jättetråkigt 1 2 3 4 5 Jätteroligt

Skrivuppgifter Jättetråkigt 1 2 3 4 5 Jätteroligt

Bilduppgifter Jättetråkigt 1 2 3 4 5 Jätteroligt

- Hur har du utvecklats med hjälp av lektioner i livskunskap? Ringa in det som stämmer med dig.

Jag har blivit snällare Stämmer inte 1 2 3 4 5 Stämmer precis

Jag samarbetar bättre Stämmer inte 1 2 3 4 5 Stämmer precis

Jag kan lösa konflikter Stämmer inte 1 2 3 4 5 Stämmer precis

Jag är bättre på att prata med andra Stämmer inte 1 2 3 4 5 Stämmer precis

Jag kan hantera mina känslor Stämmer inte 1 2 3 4 5 Stämmer precis

Vänd →

Jag förstår hur andra känner sig	Stämmer inte	1	2	3	4	5	Stämmer precis
Jag bryr mig mer om andra	Stämmer inte	1	2	3	4	5	Stämmer precis
Jag är bättre på att lyssna på andra	Stämmer inte	1	2	3	4	5	Stämmer precis
Jag är bättre på att ta ansvar	Stämmer inte	1	2	3	4	5	Stämmer precis
Jag vågar säga nej	Stämmer inte	1	2	3	4	5	Stämmer precis
Jag är bättre på att vänta på min tur	Stämmer inte	1	2	3	4	5	Stämmer precis
Jag är bättre på att visa hänsyn	Stämmer inte	1	2	3	4	5	Stämmer precis
Jag har inte förändrat mig	Stämmer inte	1	2	3	4	5	Stämmer precis

➤ Varför behöver man arbeta med livskunskap i skolan?

Tack så mycket för Din hjälp!

Bilaga 3: Föräldraenkät

- Tycker du att livskunskap behövs på skolschemat? Motivera varför du tycker så.

- Hur viktigt tycker du att följande moment behandlas?

Gruppträck	Inte alls viktigt	1	2	3	4	5	Mycket viktigt
Kommunikation	Inte alls viktigt	1	2	3	4	5	Mycket viktigt
Förhållningssätt	Inte alls viktigt	1	2	3	4	5	Mycket viktigt
Känslor	Inte alls viktigt	1	2	3	4	5	Mycket viktigt
Konflikter	Inte alls viktigt	1	2	3	4	5	Mycket viktigt
Empati	Inte alls viktigt	1	2	3	4	5	Mycket viktigt

- Har du märkt några förändringar på ditt barn sedan de började arbeta med livskunskap i skolan? Ringa in ditt svar.

Ja

Nej

- Om du svarade ja, vilka förändringar har du sett?

- Har du några övriga kommentarer om ämnet livskunskap?

Tack så mycket för att du tog dig tid!

Bilaga 4: Fler metoder som främjar social kompetens

Lions Quest (Tillsammans)

Arbetsmaterialet *Tillsammans* är utformat för att utveckla färdigheter i att arbeta tillsammans, visa respekt för andra människor, ta ansvar, fatta positiva och sunda beslut och att sätta upp mål. Dessutom koncentreras materialet på "... att hjälpa unga människor att utveckla ett positivt engagemang för familjen, sina jämnåriga och samhället, inklusive ett engagemang för att leva ett sunt liv". (Lions Quest 2000:7). Huvudmålen i programmet är:

- Att ge barnen tillfälle att öva gott kamratskap genom att arbeta i grupp och att hjälpa andra.
- Att ge barnen kunskap om hur de kan leva ett sunt liv.
- Att hylla mångfald och uppmuntra till respekt för andra. (Lions Quest ,2000:11)

Arbetet är uppbyggt kring punkterna kommunikation, samarbete, problemlösning, respektera och uppskatta sig själv och andra, stå emot negativa påtryckningar och engagera eleverna att utvärdera sina egna tidigare prestationer och sätta upp mål för framtiden. Detta hjälper dem att ta ansvar för sitt eget växande och sina egna framsteg (Lions Quest, 2000).

Projekt Charlie

Efter droginvasionen i USA på 1970-talet kom Projekt Charlie-programmet till. Syftet var att hjälpa barn och ungdomar att bygga upp sociala färdigheter som god självkänsla, förmåga att skapa sunda relationer samt att stå emot gruppträck. Därefter anpassades den till svenska förhållanden och sedan 1991 har programmet funnits i svenska skolor.

Projekt Charlie är en lära för livet där barnen och ungdomarna i regelbundna övningar, lektioner, rollspel och lekar, får lära sig förstå, uttrycka och hantera sina känslor. Metoden hjälper bl. a. barnen att bygga upp en positiv självbild, lösa konflikter och stärka empatiförmågan.

Barnen får en djupare förståelse för sig själva och andra, vilket är en förutsättning för fungerande relationer i livets alla kommande vänskaps-, arbets- och kärleksrelationer. (<http://www.projektcharlie.se/>)

Undervisningen inom projektet är uppdelat i fem moment; självmedvetande, relation (familj och vänner), beslutsfattande (val och konsekvenser), alkohol och droginformation och justa kompisar. Här utvecklar barnen sin självkänsla och emotionella intelligens. De lär sig att skapa och upprätthålla positiva och meningsfulla relationer, sätta gränser, stå emot grupstryck och bli medvetna om sina val. Dessutom lär de sig att uppskatta varandras olikheter samt att grundlägga respekt och aktning för varje människa oavsett bakgrund. ”Barnen som deltar i Projekt Charlie ökar känslan av trygghet i livets olika situationer. Grupptryggheten i den deltagande barngruppen ökar” (<http://www.projektcharlie.se/>).

Marte Meo

Maria Arts från Holland utvecklade på 1970-talet Marte Meo tillsammans med några medarbetare. Syftet med metoden är att via handledning stödja och utveckla den vuxnes förmåga att bemöta barn i vardagliga samspelssituationer, öka förståelse och medvetenhet om hur både barnet och den vuxne fungerar i förhållande till varandra samt att öka förståelsen om barns utveckling och behov av vuxenstöd. Detta görs i form av videofilmade vardagssituationer. Tillsammans med en handledare reflekterar och tolkar personalen positiva utvecklande samspelssituationer. Den vuxne fungerar som sin egen modell. Personalen görs uppmärksamma på barnets reaktioner, upplevelser, signaler och behov. Utgångspunkten är den expressiva kommunikationen i samspelet. Marte Meo används i arbetet med barn med särskilda behov, bristande social kompetens, sen utveckling och beteendeproblem (Kadesjö, 1998).

EQ-verkstan

EQ-verkstans metoder är utarbetade under ett treårigt projekt i socialtjänstens regi. Läromedlet är anpassat för årskurserna tre till och med årskurs sex. Samtalet och den egna reflektionen är grunderna i metoderna, vilka är inspirerade av *Aktiva värderingar*. Exempel på metoder som skapar samtal och som kräver att eleverna själva tar ställning i olika frågor är *Heta stolen*, drama utan slut, dilemmafrågor, oavslutade meningar, samarbetsövningar och lekar. I materialet möts eleverna i olika situationer av olika elever i en klass, som blir till övningar. Eleverna väljer själva hur mycket de vill lämna ut om sig själva via arbetet med en historia i tredje person. ”Syftet är att ta del av fler perspektiv och tänka över sina egna ståndpunkter. Den egna

tankeprocessen fortsätter och eleven blir bättre rustad att göra medvetna kloka val.”
(<http://www.eqverkstan.se/metod.html>).